

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **197**

G.J. van Middelkoop

Hervormd-Gereformeerden
tussen delen en helen

MEDITATIEF **200**

A.S. van der Lugt

Christen in het rijke westen

WANDELEN MET GOD **201**

O.W. Bouwsma

Een te hoge rots

ACHTERGRONDEN **202**

A.N. Hendriks

Verzegeld met de
Heilige Geest 2

SAMENLEVING **205**

K. Vlot

Rede, religie en de
weg naar de waarheid

KERKGESCHIEDENIS **208**

H. Veldman

Hervormingstijd:
Hoe herbouw je een
ingestorte kerk?

LITURGIE EN GEMEENTE **214**

A.L.Th. de Bruijne/G.J. v. Middelkoop

Naar uitbreiding van
onze gezangsbundel

LIED VAN DE WEEK **218**

A. de Heer-de Jong

Lied 140: Prijs de Heer die
herders prijzen

en verder...

Meegelezen/Uit de kerken

KERKELIJK LEVEN / G.J. van Middelkoop

HERVORMD-GEREFORMEERDEN TUSSEN DELEN EN HELEN

Wat gaan de gereformeerden in de Hervormde Kerk doen?

Deze kerk gaat fuseren met de synodaal Gereformeerde Kerken en de Evangelisch Lutherse Kerken. Dat zal leiden tot een Verenigde Protestantse Kerk in Nederland (VPKN)(?) of tot een Verenigde Kerk der Hervorming (?) of hoe deze kerk ook mag gaan n&ten. Hoe dan ook, & zal geen confessioneel-gereformeerde kerk zijn. Minder nog **dun de huidige & derlandse Hervormde Kerk** & zo vrezen de hervormd-gereformeerden.

Wat staat hun in deze situatie te doen?

Gereformeerd in hervormd verband

Deze moeilijke vraag houdt de gereformeerden in de NHK al jaren bezig. Zij kozen in 1834 niet voor de weg van de Afscheiding. Zij wilden binnen de NHK blijven en deze van binnenuit weer gereformeerd maken. Zij was ziek, maar er moest langs medische weg weer gewerkt worden aan haar herstel. Een deel van deze gereformeerden brak tijdens de Doleantie van 1886 alsnog met de Hervormde Kerk. Maar ook toen bleven nog vele gereformeer-

den achter, in de overtuiging dat zij niet mochten weggaan uit deze kerk die zo met het hele volk verbonden was.

In 1906 richtten een aantal hervormd-gereformeerden de Gereformeerde Bond op. Doel was 'de vrijmaking van de plaatselijke kerken', een vrijmaking van het juk dat de synode van 1816 aan de kerk der Hervorming had opgelegd. Dat betekende niet, dat er een nieuwe doleantie dreigde. Nee, deze stroming wilde het gereformeerde deel binnen de NHK 'lospellen' (zoals J.E. Post dat noemt). Zo zou een wijze



van samenleven (een 'modus vivendi') tot stand komen die de gedachte oproept van een apart-en-toch-samen, al kende men die uitdrukking toen nog niet. Op 'eigen wortel staande' zouden de stromingen zich dan vrij kunnen ontwikkelen. Men verwachtte, dat de gereformeerden vanaf plaatselijk niveau zouden groeien als organisme. En dat dit zou leiden tot reformatie van de kerk, die dan 'als uit het stof verrijzen' zou. Dr Hugo Visscher, die toen voorzitter was, hoopte, dat er dan een hereniging kon komen met alle gereformeerden. En op den duur zou dan die Gereformeerde Kerk binnen de NHK 'het oude genootschap verzwellen' (Post 269). Anderen dachten aan een 'Convent van kerkeraden', en zagen trouwe prediking, catechese en zielszorg in de plaatselijke kerken als de primaire zaken.

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. G. GUNNINK, DRS. I.D. HAARMA,
DRS. P. HOUTMAN,
PROF. DRS. B. KAMPHUIS,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europa zeepost). Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

de Stichting Bralectah.

Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Dat was het ideaal van de 'delers', de meer plaatselijk gerichte stroming. Daarnaast stonden de 'helters', die meer op de kerk als geheel letten. In hun oog betekende het ideaal van de 'delers' een binnenkerkelijke afscheiding. Dat verwierpen zij. Onder hun invloed werd het doel van de Gereformeerde Bond vanaf 1909 anders omschreven. Het ging nu niet meer om 'de vrijmaking van de plaatselijke kerken', maar om 'de verbreiding en verdediging van de waarheid in de Nederlands Hervormde (Gereformeerde) Kerk'. Uitgaande van de volkskerkgedachte, wilden de 'helters' de NHK niet van onderop uit haar diepe val oprichten, maar van bovenaf, door aan te dringen op reformatie van de kerk als geheel. Aándringen op reformatie, daar ging het om. Maar dat moest niet overgaan in een 'de reformatie ter hand nemen'. Wie dat doet, gaat te ver. 'Stilzitten zal hun sterkte zijn', dat was het devies dat *De Waarheidsvriend* aan Jesaja 30:7 ontleende (dr J.E. Post, *Gereformeerd zijn en blijven, een wankel evenwicht?*, 1998, 268-270).

Tussen delen en helen

De hervormd-gereformeerden zijn eigenlijk altijd blijven leven tussen delen en helen. De Afscheiding werd verworpen, de Doleantie verfoeid, maar in veel opzichten is er wel sprake van een *binnenkerkelijke afscheiding*, met eigen bonden en bladen. Het hervormd-gereformeerde kerklid voelt zich vooral lid van de plaatselijke gemeente. Wanneer het dáár bij het oude blijft, maakt hij zich over de ontwikkelingen in het bredere geheel van de kerk niet zo druk. Wanneer het plaatselijk niet goed gaat, kun je zonder je af te scheiden van de Hervormde Kerk wel een kring vinden waarin prediking en geloofsbeleving beter passen bij wat jij van de kerk verwacht. Dat kan door het oprichten van een 'evangelisatie' of een 'buitengewone wijkgemeente'. Of desnoods door je te laten inschrijven bij een gemeente in een andere plaats, de zogenaamde 'perforatie' van gemeentegrenzen, een

regeling die het meest intensief wordt gebruikt binnen hervormd-gereformeerde kring. Binnen deze plaatselijke kaders blijven vele hervormd-gereformeerden oprecht trouw aan het orthodoxe geloof. Ze houden vast aan een goede christelijke levensstijl. Ze zijn gehecht aan de gereformeerde traditie. En ze kennen ook een grote trouw aan hun kerk. Hun trouw en gehechtheid kunnen in menig opzicht ons ten voorbeeld zijn. Je kunt je in veel dingen hartelijk met hen verbonden voelen. Maar hun trouw aan het Hervormde Kerkgenootschap roept vragen op. Onder andere de vraag of deze trouw geen bedreiging vormt voor hun trouw aan het gereformeerde geloven en de gereformeerde traditie.

Verwerpen met woord en daad

Want de Gereformeerde Bond maakt niet alleen deel uit van de NHK, maar neemt ook deel in haar activiteiten. Hervormd-gereformeerden spelen een rol in diverse functies en dragen mee verantwoordelijkheid voor wat de NHK op synodaal niveau besluit. Persoonlijk heeft men dan wel zijn eigen opvattingen, maar in functie kun je die niet altijd laten gelden. Zelf neem je wel afstand van dwaallere, maar anderen spreek je er niet op aan. Een dialoog of een gesprek is nog wel mogelijk, maar een veroordeling ervan en een breken met de dwaalleraar is nog iets anders. Ds Blenk dankt ds Ter Linden voor zijn inzet voor de Noorderkerk, maar dringt niet aan op veroordeling van zijn opvattingen. Bij de synode ligt geen verzoek om concreet te weren wat het belijden weerstaat. En toch kunnen we ook vandaag niet uit onder de klem van de oproep van Paulus aan de kerkelijke leiders van Efeze in Handelingen 20, om goed te passen op de kudde die de Heilige Geest aan de leiding van de ambtsdragers heeft toevertrouwd, ook wanneer in eigen kring mensen de waarheid verdraaien. Door vast te houden aan het geheel van de Nederlandse Hervormde Kerk, die door henzelf *tot op het bot verdeeld en doodziek* wordt genoemd,



accepteren de hervormd-gereformeerden, dat naast de waarheid ook de dwaling structureel een plaats krijgt in de prediking in Hervormde gemeenten. Dat volgens kerkelijke besluiten waar ook zij verantwoordelijkheid voor dragen, tot het avondmaal worden toegelaten wie daar niet horen. En dat geen kerkelijke tucht wordt geoefend waar dat wel zou moeten gebeuren, om de gemeenten, die gemeente van Christus willen zijn, heilig te houden. Hervod-gereformeerden maken wel bezwár tegen dergelijke ontwikkelingen, maar als deze niet te keren zijn in het geheel van de kerk, komen ze toch tot een feitelijke aanvaarding van die situatie, waarbij ze plaatselijk zoveel mogelijk aan hun gereformeerde principes vasthouden. Hoe begrijpelijk dit ook mag zijn in hun positie, dit is iets anders dan een verwerpen van alles wat in strijd is met het zuivere Woord van God. En dat moeten we als kerk toch doen, zoals wij in artikel 29 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis belijden. Verwerpen: met duidelijke woorden en met consequente daden.

Hoe wilt u het zelf?

De hervormd-gereformeerden willen trouw zijn en blijven aan het gereformeerde geloof en tegelijkertijd vasthouden aan de NHK, een instituut dat beslist niet voluit gereformeerd wil en kan zijn. Nu de NHK in het SOW - p m s zal opgaan in een groter geheel dat nog minder gereformeerd mag heten, verkeren de gereformeerden binnen de Hervormde Kerk in grote moeite. 'Wij **h**-nen niet weg en wij kunnen niet mee', heette het een aantal jaren terug. Toch ging & trein door - soms met vertragingen, maar toch. Hervormd-gereformeerden wisten steeds opnieuw hun moeiten op de agenda te krijgen, maar voelden zich niet echt verstaan en rechtgedaan. In maart van dit jaar nam de Hervormde synode een motie aan van de afgevaardigden De Visser en Van Heijst. Zij besloot - om dreigende breuken te voorkomen - met grote meerderheid:

De vertegenwoordigers van de bezwaarden wordt de gelegen-

heid geboden om binnen het kalenderjaar 1998 met concrete voorstellen te komen, die kunnen leiden tot een situatie waarin deze (wijk)gemeenten hun identiteit en kerkordelijke status gewaarborgd kunnen achten binnen de toekomstige verenigde kerk. Het moderamen draagt er zorg voor, dat over de ingediende voorstellen uiterlijk medio 1999 aan de synode wordt gerapporteerd.

Het moderamen liet later weten:

1. De voortgang van het SOW proces staat niet ter discussie. Het mag ook geen vertraging oplopen. We gaan niet opnieuw praten over oude oplossingen die we eerder hebben afgewezen. We willen constructief verder gaan op weg naar een verenigde kerk.
2. Het besluit betekent dus niet een stopzetting of vertraging, maar een intensivering van het SOW proces: voortaan is de hele breedte van de kerk bij deze beweging betrokken.
3. Het besluit biedt bezwaarden in de hervormde kerk de gelegenheid te komen met concrete voorstellen (die wel in de lijn van de voorgestelde ordinanties moeten liggen).
4. Deze voorstellen dienen erop gericht te zijn aan bezwaarden een duidelijke plaats in de verenigde kerk te geven door:
 - a. het tot uitdrukking brengen van de bijzondere verbondenheid met de belijdenisgeschriften van de gereformeerde traditie;
 - b. binnen het gezamenlijk-kerk-zijn eigen vormen van kerkelijk leven mogelijk te maken;
 - c. waarborgen te scheppen wals die voor de evangelisch-lutherse gemeenten, ook o d e van de historische continuïteit van het eigen erfgoed, geformuleerd zijn. (Kerkinformatie, mei 1998)

Bezemwagen

Sommigen zagen dit besluit als 'een wonder' en 'een spreken van de Geest'. Anderen zagen het als een jammerlijke vertraging. De secretaris van de NHK, dr. B. Plaisier, vond het echter een typisch Hervormde benadering. Als Hervormden samen vooruit willen komen, lijken ze niet op

een Formule-1 wagen, ~ a aop een bezemwagen, die als een dronkeman zwalkend over de weg gaat om iedere achteropkomer mee te nemen. Dat ziet er soms niet zo fraai uit. De race wordt niet met glans gewonnen, als je hortend en stotend de finish bereikt. Anders gezegd: het volkskerkachtige karakter van de hervormde kerk dempt vaak radicaliteit maar ook snelheid. Maar eike hervormde synode handelt als vanzelf zo. Als dit de hervormde sloomheid is, waar Berkhof eens over schreef, is het de sloomheid die een kudde kenmerkt waarmee de herder rekent, als hij tenminste met al zijn schapen thuis wil komen (Centraal Weekblad, 24 april 1998). De Delfshavense ds P.L. de Jong, Gereformeerde Bonder en redactiesecretaris van Kontekstueel, tijdschrift voor gereformeerd belijden nú, vroeg zich af welke creatieve en praktische ideeën en voorstellen er d e n komen binnen de gegeven mogelijkheden. Voorstellen om meer van de eigenheid van het typisch hervormd-gereformeerde kerkzijn te bewaren, stellen wel voor een ontzettend dilemma. Want hoe meer ruimte er voor 'eigen' kerkelijk leven gegeven wordt, hoe meer men tegelijk afstand neemt van het geheel en feitelijk de kerk als kerk opgeeft. Maar dan geeft de Gereformeerde Bond eigenlijk haar belangrijkste doel - vernieuwing van heel de NHK - op in mil voor eigen veiligheid. De Jong hoopt 'dat men blijft kiezen, zoals men altijd deed, voor de kerk als geheel en hooguit enkele vluchtheuvels aanlegt voor wie bang is onder de wielen te raken. Gereformeerd belijden zal echter nooit genoeg kunnen nemen met een vluchtheuvelplek, maar zal altijd midden in de kerk willen opereren, hoeveel aanvechting dat soms ook met zich meebrengt (Kontekstueel, juli 1998).

Tot zover de eerste reacties op het synodebesluit van maart. Wat hebben de hervormd-gereformeerden vervolgens gedaan? Daarover & volgende week.

Drs G.J. van Middelkoop is oud-conrector van de Gereformeerde Scholengemeenschap te Rotterdam en oud-ractor van de Gereformeerde Scholengemeenschap te Amersfoort.

CHRISTEN IN HET RIJKE WESTEN

A.S. van der Lugt



Koning Salomo overtrof alle koningen der aarde in rijkdom...

2 Kronieken 9,22

Verlanglijst

Hein is twee, hij is de jongste. Voor hem is een auto en een chocoladeletter genoeg: f 15,-. Dan Sabine, die houdt van barbies. Plus een kleurboek en de chocoladeletter. Klaas is al 9, die is niet meer tevreden met een enkel speelgoedautootje. Hij spaart dozen Lego. Goed, het kan een doos van ongeveer f 20,- worden, dan maakt de chocoladeletter zijn kado's compleet. Charlotte wil een CE, maar dat is te duur, want alle kinderen krijgen voor ongeveer evenveel. In de brugklas komt het er op aan om gezien te worden, dat wordt dus voor ruim f 20,- make-up (excl. chocoladeletter). Tenslotte de oudste van 14, Reina. Zij wil graag een ring. Dat wordt zoeken in die prijsklasse. Zij komt er misschien net iets boven, als we de letter meerekenen. De vader en moeder houden ook wel van chocolade, al wil de vader gezien de gewichtstoename even een pas op de plaats doen met het snoepen. In ieder geval, er komen nog wat extraatjes bij zodat Sinterklaas voor het gezin dit jaar begroot staat op f 200,-.

Help!

Elk jaar weer en elk jaar meer zie ik op tegen december. Het is een maand die ik gezellig vind en het Kerstfeest is prachtig. Maar hoe moet je als rijke christen in het Westen je geweten zuiver houden? Weet u hoeveel weeskinderen in In-

dia een jaar kunnen eten voor f 200,-? Het gaat er bij ons in één dag door. En dan is december nog maar net begonnen! Help december! Hoe deed Salomo dat? Die man was toch puissant rijk?

Onbekommerd

Het wordt met enig genoegen verteld in deze hoofdstukken, heb ik het idee. Deze koning is iemand die de absolute top bereikte: de hoogste veiligheid voor het land, de zuiverste en best geregelde eredienst voor de HERE. Wereldberoemde wijsheid trekt velen tot hem en ook zijn rijkdom is onovertroffen. Het kan niet op, wat er allemaal Israël binnenkomt: goud, zilver, ivoor, apen en pauwen. Israël stond niet bekend als een zeevarend land, vandaar dat zeelieden van Churam uit Tyrus worden vermeld als helpers. Ieder die voor Salomo's wijsheid kwam, vermeerderde tevens zijn rijkdom door geschenken. Het was zelfs zo dat in de dagen van Salomo in Jeruzalem zilver amper van waarde werd geacht. Er was goud genoeg.

Voor de ander

Ligt hierin niet het geheim van het vrije geweten waarmee dit wordt verteld? Deze koning was niet met zijn rijkdom bezig tot eigen genoegen en eer. Hij gaf zweel voor de tempel en de bijgebouwen, inclusief paleis. Daarmee wilde hij ook representant zijn voor het volk te midden van de wereld. Bovendien merkte heel Jeruzalem ervan, dat de welvaart groeide. De bevolking mag mee profiteren van de rijkdom van Salomo. En naar ik aanneem zal dat niet beperkt zijn gebleven tot de bevolking van de hoofdstad

alleen. Zo kom je opnieuw bij de uitspraak van de koningin van Scheba terecht. Haar conclusie is: Omdat God Israël zo liefheeft, dat Hij het voor immer in stand wil houden, heeft Hij u over hen tot koning aangesteld.

De rijkdom van de Koning

Is Salomo zo het voorbeeld voor de rijke christen in het Westen van nu? Mogelijk, maar eerst is hij de gestalte van de rijke Koning, die eeuwig heerst. Zijn volk is gelukkig te prijzen met Zijn rijkdom. Dat kan echter alleen vanuit het relativiseren en vanuit geestelijk leven. De rijken in de tegenwoordige wereld moeten niet hooghartig zijn, hun hoop niet gevestigd houden op onzekere rijkdom, maar op God, die ons alles rijkelijk ten gebruike geeft, om wél te doen. Ik wil met deze overdenking geen bekeuring uitdelen of zweepklap laten horen. Het gaat mij om die rijke Koning. Bij overtrof Salomo. Hij is de heer, de eigenaar van alle landen, bergen, dalen, steden, dorpen, landerijen, kantoren, edelstenen, goud, zilver, van Hem is de kracht waarmee wij werken en weggeven, kopen en graven. Van Hem is de mogelijkheid tot feestvieren en genieten, uitbundig royaal. Ook op 5 december

Het blijft een wankel evenwicht. Want die kinderen in India...

Lees 2 Kronieken 8,17-18 en 9,9-28 over de rijkdom van koning Salomo. De uitspraak van de koningin van Scheba vindt u in hoofdstuk 9,8. Verder zijn de woorden van Paulus over rijken overgenomen uit 1 Timoteüs 6,17.18

Ds. A.S. van der Lugt is predikant van de Gereformeerde kerk van Rotterdam-Stad.



W wandelen met God

De laatste tijd, tenminste zo valt dat mij op, lees je in de krant berichten van overlijden van vrij jonge mensen. Van middelbare leeftijd. Misschien komt dat omdat ik zelf zo langzamerhand tot die categorie ga behoren. Elke keer raakt het je weer, want je weet van zoveel verdriet en gemis daarachter. En je vraagt je af hoe dat nou zou zijn als het om jezelf ging: een ernstige ziekte; plotseling sterven...

Hoe ga je daarin om met de Here? Ik werd geconfronteerd met psalm 61 op een zeker moment. En blijkbaar was dat een ogenblik waarop ik voor de woorden van die psalm heel erg toegankelijk was. Zoveel keer had ik het al gelezen, maar nooit had het echt mijn hart geraakt. Nu was dat anders.

David is daar aan het woord. David de dichter. David de schurk, David, de man naar Gods hart. Wat er precies aan de hand is, je komt er niet achter. Dat hij zich verloren voelt wordt je zomaar duidelijk. Hij vraagt God: "leid me op een rots die mij te hoog zou zijn".

Je ziet het voor je in zijn leven. In dat van anderen. Er gebeuren dingen waaronder je dreigt te bezwijken. Sterven. Verlies van perspectief, van toekomst op deze aarde. Je kind, je beste vriendin... En het is alsof God zo ver weg is. Zo voelt David dat. Hij zegt dat hij aan het 'einde van het land' tot God roept. Zou dat niet te maken hebben met dat gevoel van verlatenheid, dat we allemaal vast wel kennen? David zegt het wel anders. Hij zegt niet dat God ver weg is, maar dat hij zelf ver weg is van God. En al die dingen die gebeurd zijn: hij kan er niet overheen kijken. Het is net een mts, die te hoog is.

Je kunt dus blijkbaar ook van ver weg tot God roepen. Dat vind ik zo'n mooie gedachte. Het maakt de Here in die zin niet uit. Aan zijn liefde en zorg ontkom je toch niet,

zegt Psalm 139.

En ook daar wordt gesproken over dat randje van de wereld... zo ver. Je hart bezwijkt.

En dan zegt hij het, over die rots.

Te hoog. Ik kom er niet op, Want als ik er op stond, dan zou ik zien. Uitzicht hebben. Ver weg kunnen kijken en weer zien hoe dichtbij de Here is.

Alle geloof en mooie woorden ten spijt. Alle bemoedigingen en helpende handen... te hoog. Vaste rots van mijn behoud... als ik dat maar weer had. Kon ik maar weer zo geloven als vroeger. Net zo ongecompliceerd, net zo rotsvast als toen ik klein was. En er zijn vandaag aan de dag zoveel mensen voor wie al die rotsen te hoog zijn. Het is echt dringend nodig dat de Here hen persoonlijk in hun kraag grijpt en hen uit de ellende van hun bestaan omhoog sleurt; ze hebben er God voor nodig - en wie niet? - dat Hij dat wonder vernicht dat ze 'zomaar' weer 'ja' gaan zeggen tegen zijn Liefde en zijn trouw, tegen zijn genade en zijn meen om je heen.

"God", schreeuwt David omhoog "help me die rots op"! Niet dwingend doet hij dat, maar roepend om gehoor te vinden. "Want ik ken u langer dan vandaag". Hij haalt het terug uit vroeger jaren. Toen was de Here er: een schuilplaats, een sterke toren. Hij zegt: "o God dia droeg ons voorgelacht door nacht en stormgebrui... Blijf ook nu een veilig Thuis voor mij".

Voor wie zijn de rotsen niet te hoog in dit leven? Alleen voor Jezus Christus niet. Hij heeft geroepen en is uit zijn angst verhoord, zegt de Bijbel. Hij weet er van. Hij staat op die rots, want Hij o-verwon. Hij trekt je omhoog. Hij wil zelf die rots zijn op wie je je leven bouwt. Je levenshuis.

Die dingen overdenk je in bepaalde situaties. Als je van dichtbij geraakt wordt door dedingen die gebeuren.

Als je in de kranten leest van mensen die overleden zijn, kinderen.

Want juist dan, als de rotsen je te hoog zijn, voel je ook zo vaak Vaders armen niet om je heen. Lijkt het wel alsof je geen oor meer hebt voor zijn beloften. Is het zo moeilijk om op Christus te zien. Omgaan met God wordt tot roepen. Tot klagen soms. En gelukkig dat de Here daar ook ruimte voor geeft! Maar toch... wat een ellendig gevoel is dat: je m ver weg te voelen van God. En al die hoge rotsen om je heen: als bergen zo hoog.

Mensen zeggen dan wel: je moet het loslaten. En dat is vast aardig bedoeld, maar één woord, één gebaar kan het hele probleem weer levensgroot voor je doen staan. En daarom is het zo mooi dat deze psalm in de Bijbel staat. David voelt zich ver weg van God. En hij roept. Hij klaagt zijn nood uit. Alle grond verzinkt onder zijn voeten. Hij wordt er echt depressief van.

Maar vanuit die verlatenheid trekt het beeld van God aan hem voorbij. David roept dat zelf op uit het verleden. Hij laat het allemaal weer aan zich voorbij, al die monumenten van Gods trouw in zijn leven. Wie wandelt met God kan en wil er niet aan dat God ver weg zou zijn. Ook al voel je het wel zo. En gevoelens zijn sterk. Dan is het een zaak van oefenen om toch wie God is en wat Hij zegt steeds weer naar voren te trekken. En over dat verduisterde scherm van je leven steeds weer die lamp van Gods beloften te laten schijnen, al is het maar even. Want Hij is je houvast in de Here Jezus. Hij zal je op die mts zetten en uitzicht geven. Al is het soms maar even. Maar dat kan toch voldoende zijn.

Op zijn trouw en nabijheid mag je altijd rekenen!

Ds. O.W. Bouwsma is predikant van de Gereformeerde Kerk van Gouda.



Achtergronden

Wat betekent het, wanneer het Nieuwe Testament verkondigt dat wij verzegeld zijn met de Heilige Geest? In een vorig artikel luisterden wij naar stemmen uit de lering van de Gereformeerde Bond. Bet bleek ons dat men deze verzegeling als een apart moment ziet op de weg, die de Heer met zijn kinderen gaat. Het is een heilservaring waarbij wij heel persoonlijk ervan verzekerd worden dat wij een kind van de Heer zijn, en vrede en blijdschap ons hart binnenstromen.

Als brongebied van dit spreken over de verzegeling noemden wij de Nadere Reformatie, een beweging, die vanaf het begin van de zeventiende eeuw kerk en theologie in ons land diepgaand beïnvloed heeft. Wij ontdekten hoe voormannen van deze beweging zich al meer verwijderden van wat Calvijn over het verzegelend werk van de Geest naar voren had gebracht. Wij willen nu aandacht geven aan wat de Schrift zegt. Wat houdt de verzegeling met de Geest volgens het Nieuwe Testament in? Gaat het daarbij inderdaad om een tweede werk van de Geest, dat volgt op het geloof? Is de verzegeling te beschouwen als een hevindelijk 'plus'?

In Christus

Wanneer wij nadenken over het werk van de Heilige Geest in en aan Gods kinderen, moeten wij altijd weer met Christus beginnen. Hij is niet alleen Degene, die het heil voor ons verwierf, Hij is het ook, die ons het heil toedient. Juist daartoe stort Hij op Pinksteren zijn Geest uit (vgl. Hand. 2: 33), om ons door die Geest deel te geven aan alles wat Hij voor ons verwierf. De

Geest, die in en aan ons werkt, is 'de Geest van Christus', zoals Paulus ons leert in Romeinen 8:9. Dit alles geldt ook van de verzegeling. Wij ontvangen haar door Christus en in gemeenschap met Hem. Het is als de Geest van Christus, dat de Heilige Geest ons tot een zegel gegeven is.

Paulus doordringt ons daarvan, wanneer hij in Efeziërs 1:13 schrijft: "... in Hem (= in Christus) zijt gij, toen gij gelovig werdt, ook verzegeld met de Heilige Geest der belofte". De uitdrukking 'in Hem' (= in Christus) is een formule, die wij herhaaldelijk in Paulus' brieven tegenkomen. De uitdrukking heeft een oudtestamentische achtergrond. Zoals Israël in de lijdende Knecht (Jes. 53) en in de heersende zoon des mensen (Dan. 7) begrepen is, zo zijn de gelovigen van het nieuwe verbond 'in Christus' begrepen. Het voorzetsel 'in' brengt de gedachte tot uitdrukking van het 'toebehoren aan' Christus.

De formule 'in Hem' wijst allereerst op een heilshistorische werkelijkheid: de gelovigen zijn helemaal betrokken in wat er met Christus aan het kruis en op Pasen gebeurde. Hij stierf en stand op als de 'Ene', in wie 'allen' begrepen waren. Zo kan Paulus schrijven dat wij met Christus gestorven zijn (Rom. 6:8) en dat wij met Hem zijn opgewekt (Kol. 3:1). Datgene wat nu heilshistorisch waar is, moet in ons leven zijn uitwerking ontvangen. In gemeenschap met deze Heer moeten wij nu mensen zijn, die met Hem gestorven zijn en opgewekt. Wanneer Paulus in Efeziërs 1:13 het verzegeld zijn typeert als een 'in Hem' verzegeld zijn, klinkt dit alles mee. Wat de Efeziërs te beurt is gevallen, is geschied op grond van het heilswerk

van Christus, Bij dat heilswerk waren zij helemaal betrokken. Krachtens hun begrepen zijn in Christus' dood en opstanding is er voor hen de verzegeling met de Heilige Geest.

Het is belangrijk vast te houden wat Paulus hier verkondigt. Want veel onzekerheid rond het werk van de Geest komt daaruit voort dat men het werk van de Geest losmaakt van dit 'in Christus'. De verzegeling met de Heilige Geest wordt dan al gauw een min of meer zelfstandig werk van de Geest, dat men slechts biddend kan afwachten. Paulus leert ons echter, dat wij op grond van Christus' heilswerk en in gemeenschap met Hem ook verzegeld zijn met de Geest der belofte. Wie 'in Christus' is, mag weten dat hij de Geest als Gods zegel en onderpand ontvangen heeft! Er is geen verzegeling dan in de gemeenschap met Christus. Maar ook is waar: wie de gemeenschap met Christus door het geloof kent, is verzegeld met de Geest der belofte.

Verzegeld

Paulus schrijft dat de Efeziërs verzegeld zijn met 'de Geest der belofte'. Daarmee herinnert de apostel aan wat er gebeurd is op het Pinksterfeest. Toen heeft God vervuld wat Hij reeds lang had beloofd. Israël mocht uitzien naar een uitstorting of uitgieting van de Geest in de toekomst. De Here had het toegezegd: "Mijn Geest zal Ik in uw binnenste geven. . ." (Ezech. 36:27); Daarna zal het geschieden, dat Ik mijn Geest zal uitstorten op al wat teef. . ." (Joël 2:28); "Ik zal over het huis van David en over de inwoners van Jeruzalem uitgieten de Geest der genade en der gebeden..."



(Zach. 12:10).

De Heilige Geest **komt op** Pinksteren in de gemeente wonen **als** de Geest 'der belofte', als de Geest, **die** beloofd was. Het is **christus**, **die** deze beloofde Geest van zijn Vader ontvangt (vgl. **Hand.** 2:33) en **Hem** nu uitgiet over de zijnen. **Daarbij** krijgt het woord van **Johannes** de Doper **zijn** vervulling: "deze is het, **die met de** Heilige Geest **doopt**" (Joh. 1:33). Doordat Paulus het verzegeld **zijn** zo **nauw** verbindt met de Geest der **belofte**, krijgt de verzegeling ook een *heilshistorische* dimensie.¹ Op de **Pinksterdag** is Christus' **kerk** eens voor altijd verzegeld met de Heilige Geest en blijvend als zijn eigendom gemerkt. En op grond van dit *heilshistorische* is er nu ook het *heilsordelijke*: iedere **gelovige** is op **zijn** beurt verzegeld met de Geest der belofte!

Zegels werden oudtijds gebruikt om dingen, dieren en slaven te **merken**. Zo was onmiddellijk duidelijk, wie de *eigenaar* was. Achter het overdrachtelijk gebruik van het woord 'verzegelen' ligt **onmiskenbaar** de voorstelling van een kenteke, brandmerk of inkerving, waardoor iets of iemand als een eigendom werd **aangemerkt**.²

Zo nu heeft **God** ook de Efeziërs als zijn *eigendom* **gewaarmerkt**. En dit heeft God **gedaan** door de gave van zijn Geest. Nauwkeurig lezen van wat Paulus schrijft, leert ons dat de apostel het hier niet in eerste instantie heeft over een *wérking* van de Heilige Geest, maar over de Geest, die **zelf** tot een zegel aan de gelovigen geschonken is. Terecht is in dit verband herinnerd aan **wat** Jezus over Zichzelf zegt: **op Hem** heeft God, de Vader, **zijn** zegel gedrukt (Joh. 6:27).

Wij zullen hier moeten denken aan wat er na Jezus' doop in de Jordaan is **gebeurd**. De Geest is toen op **Hem** gekomen en door **die** Geest-ontvangst **kreeg** Jezus **zijn** machtiging en *legitimatie*. De Geest is het *goddelijk* Waarmerk, dat Jezus hemels voedsel op **aarde** mag **uitdelen**, ja, het Brood & s levens is. De

Vader heeft bij de Jordaan zijn zegel op Hem gedrukt **en Hem** met de Geest publiek bestempeld als Gods **Zoon**.³

Zo nu heeft God **door de** gave van de Geest de gelovigen als de zijnen **gewaarmerkt**. Hoezeer de Heilige Geest zelf het zegel is, blijkt ook uit wat Paulus schrijft in 2 Korintiërs 1:22: "**die ook zijn zegel op ons gedrukt en de Geest tot onderpand in onze harten gegeven heeft**"

Oudtijds werd een zegel ook **gebruikt om iets te vrijwaren voor ontvreemding of roof**. Het graf van Jezus **werd verzegeld** om het voor schending te behoeden (vgl. Matt. 27:66). In Openbaring 7 lezen wij hoe Gods **knechten** (de gelovigen) verzegeld worden met het zegel van de levende God. Het tekstverband **wijst** erop dat deze **verzegeling** vooral is te verstaan als een *bescherming* tegen de in vers 1 genoemde **gerichten**.⁴

Ook deze **notie** speelt mee in wat Paulus over de **verzegeling** zegt. Heel duidelijk is dat in Efeziërs 4:30: "**En bedroeft de Heilige Geest Gods niet, door wie gij verzegeld zijt tegen de dag der verlossing**".

Het gaat naar de dag van de **grote** bevrijding. **Met** het oog daarop **worden** de gelovigen door de Geest als zegel **bewaard**. Het is dan ook zeer terecht, dat de Dordtse Leerregels juist in het **hoofdstuk** over de volharding van de heiligen wijzen op de verzegeling met de Heilige Geest (vgl. V, 8). Gods **kinderen** bereiken de dag van de **grote** bevrijding **doordat** zij beveiligd worden door de **Heilige Geest**! Zij hebben de Geest zelfs als een *goddelijke* garantie daarvan ontvangen. Zowel in Efeziërs 1:13, 14 als in 2 Korintiërs 1:22 is er een duidelijk verband tussen de Geest als **zegel** en de Geest als *onderpand* van de komende **heerlijkheid**. Bij het woordje 'onderpand' gaat het om een *aanduiding* uit het handelsverkeer.⁵ Wij kunnen denken aan een *waarborgsom* of een eerste *aanbetaling*, die de rest van het verschuldigde garandeert. Zo is de Geest als

zegel tegelijk ook een *garantie* van Gods kant, dat Hij **ons** de volle erfenis zal uitkeren. **Juist door de gave van de Geest mogen** wij erop rekenen, dat wij eens in het volle heil **zullen** delen!

Door het geloof

Paulus legt in Efeziërs 1:13 duidelijk een verband tussen de **verzegeling** en het geloof van de Efeziërs. Hij schrijft immers: "**...in Hem zijt ook gij, toen gij gelovig werd, ook verzegeld met de Heilige Geest der belofte**". Er zijn twee vertalingen mogelijk. Naast de weergave van de Nieuwe Vertaling kan men ook lezen: "...in Hem zijt ook gij, nadat gij gelovig werdt, **ook verzegeld** met de Heilige Geest der belofte". In het Grieks **staat** er voor 'gelovig worden' een *deelwoord* (*pisteusantes*), dat wat zijn tijdsaanduiding betreft, **meer de handeling** zelf geeft dan de tijdsrelatie.

"Wanneer Paulus het accent had **willen** leggen op het *gescheiden* zijn van beide *acties* (tot geloof komen en verzegeld worden), had hij daar meer **nadruk op moeten en** kunnen leggen **in** het Grieks. Nu doet hij niet **meer** dan ze onderscheiden...". Daarom kiezen wij voor de vertaling 'toen gij gelovig werdt'. Men kan uit wat Paulus schrijft, niet de conclusie trekken, dat de verzegeling een *heilswelddad* is, **die kan** samengaan met het tot geloof komen, **maar ook** later geschonken **kan** worden.

Ook wanneer men Efeziërs 1:13 toch zo wil **lezen**, verdraagt dat zich **onzes** inziens niet **met** wat de apostel elders over de **gave** van de Geest **schrijft**. Er is voor Paulus geen ruimte **bussen** het ontvangen van de Geest als *Persoon* en het tot geloof komen. Voor Paulus staat het vast dat wie gelooft, de Heilige Geest 'heeft'. Heel duidelijk blijkt dit uit wat de apostel schrijft in Romeinen 8: "**wij, die de Geest als eerste gave ontvangen hebben**." (vers 23); "**...maar gij hebt ontvangen de Geest van het zoonschap...**" (vers 15). Het toebehoren aan **Christus** en het hebben van de Geest is voor Paulus zo onlosmakelijk met elkaar verbonden, dat hij



zelfs zegt: "Indien iemand echter de Geest van Christus niet heeft, die behoort Hem niet toe" (vers 9). Daarom moet de conclusie zijn dat het ontvangen van de Geest als zegel *samengaat met het* tot geloof komen. Er is geen sprake van een later erbij komende bijzondere werking van de Geest. Wie gelooft, ontvangt de Geest als Gods eigendomsmerk. Van alle gelovigen geldt dat zij verzegeld zijn met de Geest der belofte!

Werkzaam zegel

In ons vorige artikel zagen wij dat vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie de verzegeling opvatten als een werking van de Heilige Geest, waardoor Hij ons zekerheid geeft over ons kind van God zijn. Wij denken aan wat zij schreven over de 'middellijke' en 'onmiddellijke' verzegeling. Het mag ons echter niet ontgaan dat Paulus in Efeziërs 1:13 niet spreekt over een verzegeld zijn 'door' de Geest, maar 'met' de Geest. Het gaat in eerste instantie duidelijk niet over een werking van de Geest. Paulus verkondigt dat de Efeziërs de Geest zelf als Gods eigendomsmerk ontvangen hebben.

Hoewel Calvijn anders spreekt over de verzegeling dan de mannen van de Nadere Reformatie, moet toch erkend worden dat ook hij de verzegeling vooral ziet als een werking van de Geest, waardoor Hij ons zeker maakt van de waarheid van God. Typerend hiervoor is de manier, waarop Calvijn de uitdrukking 'de Geest der belofte' verstaat. De reformator meent dat Paulus de Geest zo noemt "omdat Hij het evangelie bij ons bekrachtigt".⁸ De apostel ziet daarbij op de 'uitwerking' van het gepredikte Woord: "Want Hij bewerkt dat de belofte van het heil om niet tevergeefs wordt aangeboden...".⁹

Voor Calvijn is het zelfs zo, dat alle zekerheid over Gods beloften, omtrent het gezag van de Schrift en over onze verkiezing teruggaat op het verzegelende of zeker makende

werk van de Heilige Geest.

Is het een ongeoorloofde uitbreiding van wat Paulus zegt? Mag men van het verzegeld zijn 'met' de Geest overspringen naar een verzegeld worden 'door' de Geest? Wij menen dat hier van een ongeoorloofde uitbreiding geen sprake is. Het zegel dat Gods kinderen krijgen opgedrukt, is een werkzaam zegel. Het is immers de Heilige Geest zelf. Paulus verkondigt op verschillende plaatsen, hoezeer de Geest die wij ontvangen, in ons werkzaam is. Bij leidt ons en doet ons al meer uitkomen als kinderen van God (Rom. 8: 14). Hij leert ons roepen: Abba, Vader (Rom. 8: 15). Hij doet ons reikhalzend uitzien naar de belofte heerlijkheid (Rom. 8:23). Zo nu is de Geest ook als zegel in en aan ons bezig. Hij is de waarborg en de zekerheid, dat wij van de Here zijn. En tegelijk werkt Hij die zekerheid in ons hart. Hoe zouden wij ooit rijk kunnen zijn met dit goddelijk waarmerk, wanneer niet dit Zegel zelf ons er rijk mee maakte? Daarom hebben wij er geen moeite mee, dat gereformeerde theologen in verband met de verzegeling ook gesproken hebben over de werking van de Geest, die ons verzekert dat wij Gods kinderen zijn." Wel ml-len wij – met Calvijn – ook hier Woord en Geest niet mogen scheiden. Het is het evangelie dat de Geest in ons hart vast maakt en waardoor Hij ons zekerheid geeft!

Tenslotte

Wij moeten concluderen dat men zich in de Nadere Reformatie verwijderd heeft van wat Paulus ons verkondigt, toen men de verzegeling ging beschouwen als een bijzondere genade, waardoor men via het met behulp van het licht van de Geest opmerken van kenmerken kon komen tot de zekerheid omtrent eigen 'genadestaat'.

Ook de opvatting van scribenten uit de kring van de Gereformeerde Bond roept aanzienlijke bezwaren op. Nergens leert de Schrift ons de verzegeling te zien als een apart

moment op de weg, die de Here met zijn kinderen gaat. Een moment, dat een bijzondere heilservaring zou zijn, waarbij de volle zekerheid omtrent eigen behoud doorbreekt en ons hart vervuld wordt met blijdschap en vrede.

In Efeziërs 1:13 gaan het tot geloof komen en het verzegeld worden hand in hand. Overal leert Paulus duidelijk, dat wie van Christus is, de Geest 'heeft'. Er zit geen tijdsruimte tussen het geloven in het evangelie en het verzegeld zijn met de Geest der belofte. Allen die geloven, ontvangen Gods eigendomsmerk. En worden door dit merk bewaard tegen de dag van de verlossing.

Wel heeft S. Greijdanus gelijk, wanneer hij zegt: "De bewustheid of ervaring dier verzegeling is afhankelijk van het geloof en zijn werking of helderheid".¹ Hoe meer wij groeien in het geloof, des te meer ervaren wij wat ons in de gave van de Geest geschonken is, dat Hij ons bevestigt in het evangelie en ons bewaart voor de komende heerlijkheid.

Paulus verkondigt dat wij de verzegeling met de Geest bezitten in de gemeenschap met Christus, 'in Hem'. Dat betekent: als wij uit Christus leven, zal Gods zegel ons al meer stempelen en zal de afdruk in ons leven zichtbaar worden. Ook van de verzegeling geldt wat de Dordtse Leerregels belijden: "en hoe meer wij om inzetten bij het volbrengen van onze roeping, des te heerlijker openbaart zich het heilzaamwerk van God in ons... (III/IV, 17).

¹ Vgl. L. Floor, *Efeziërs. Eén in Christus*, Kampen (1995), p. 49: 'Wat met het begrip 'in Christus' tot uitdrukking wordt gebracht, is een werkelijkheid die op het terrein van de heilsgeschiedenis ligt. Wel moet deze werkelijkheid in het geloof toegeëigend worden'. Herman Ridderbos, *Paulus. Ontwerp van zijn theologie*, Kampen 1966, merkt op: "Van dit bepaald-zijn door en betrokken-zijn van de zijnen in hetgeen eenmaal met Christus is geschied, geeft de formule 'in Christus' nu de voor Paulus' prediking zo typerende uitdrukking" (p. 58).

² Aandacht voor dit heilshistorische bij B. Wentsel, *De Heilige Geest, de kerken en de laatste dingen*, Dogmatiek IVa, Kampen

(1955), p. 554; L. Floor, *De doop met de Heilige Geest*, Kampen 1982, p. 152. S. Greijdanus, *De brief van den apostel Paulus aan de Efeziërs*, Korte Verklaring, Kampen 1949, schrijft: "Dit ziet op het ontvangen van den H. Geest, Die op den eersten Nieuwtestamentischen Pinksterdag in de gemeente werd uitgestort en in haar is komen wonen..." (p. 37).

³ Vgl. G. Fitzer, *sphragis*, in: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, VII, Stuttgart 1964, p. 947.

⁴ P. H. R. van Houwelingen, *Johannes. Het evangelie van het Woord*, Kampen (1997), tekent hierbij aan: "De gebruikelijke vertaling 'want op Hem heeft God de Vader zijn zegel gedrukt' gaat voorbij aan de woordvolgorde in het Grieks: ho *patēr*... ho *theos* (Vader... God) ...Daarom moeten we...vertalen: 'want op Hem heeft de Vader zijn zegel gedrukt: God' (p. 155).

⁵ Vgl. H. R. van de Kamp, *Israël in Openbaring*, Kampen 1990, p. 129.

⁶ Vgl. J. Behm, *arraboon*, in: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, I, Stuttgart (1949), p. 747.

⁷ L. Floor, *Efeziërs*, p. 67. W. van 't Spijker, *De verzegeling met de Heilige Geest*, Goudriaan-Kampen (1991), merkt op: "En wanneer men de vertaling 'nadat gij geloofd hebt' wil handhaven, dient men deze zinsnede niet op te vatten in temporele betekenissen: eerst nadat men tot geloof is gekomen, en mogelijk genuine tijd daarna, is er sprake van de verzegeling. Maar men dient haar uit te leggen in oorzakelijke betekenis. Het geloof is het middel, waardoor wij het eigendomsstempel van de Geest ontvangen" (p. 31).

⁸ *Instituut*, III, 2, 36.

⁹ Commentaar op Efeziërs 1:13.

¹⁰ W. van 't Spijker vat de verzegeling heel breed op: "Het betreft het volle heil, dat niet slechts bij wijze van deelaspect, maar naar zijn meest karakteristieke wezen en bedoeling wordt aangeduid als de verzegeling met de Heilige Geest. En daarom spreken wij over de verzegeling met de Heilige Geest als zijnde een aanduiding van het volle heil, maar nu getekend naar de rijkdom van het werk van de Geest" (a.w., p. 10, vgl. p. 154). Heel het werk van de Geest is in de verzegeling samen te vatten. Onze vraag is: raakt men zo het specifieke van wat het Nieuwe Testament met bet verzegeld zijn bedoelt niet kwijt? Opvallend blijft toch dat de kerk als allesomvattendetyping van het werk van de Geest in en aan ons koos voor het woord 'heiliging' (vgl. Zondag 8 H. C.; Art. 24 N. G.B.) en niet voor het woord 'verzegeling'!

¹¹ S. Greijdanus, *av.*, p. 37. Vgl. L. Floor, *Persoon en werk van de Heilige Geest*, Kampen 1988, p. 60: Zo is de verzegeling met de Heilige Geest een ervaren werkelijkheid. Het is niet een afzonderlijke tweede daad van de Geest. Maar wel doorloopt het in de ervaring stadia in het mensenleven".

Samenleving

REDE, RELIGIE EN DE WEG NAAR WAARHEID

Dr. A.N. Hendriks is predikant van de Gereformeerde Kerk van Amersfoort-Centrum.

"Geloof en rede zijn als twee vleugels waarop de menselijke geest klimt naar het overpeinzen van de waarheid; en God heeft in het menselijke hart een wil geplaatst om de waarheid te kennen – in een woord, om zichzelf te kennen – zodat, door God te kennen en lief te hebben, mannen en vrouwen tot de volheid van de waarheid omtrent zichzelf komen (Ex.33:18; Ps.27:8-9; Joh.14:8; 1 Joh.3:2)".

Onder dit motto schreef paus Johannes Paulus II zijn onlangs verschenen, diepgravende encycliek *Fides et ratio* (= Geloof en rede). Het Katholiek Nieuwsblad noemde dit dertiende herderlijke schrijven niet voor niets het geestelijk testament van deze paus. Want hij stelt aan het eind van zijn leven op aarde de kern van een mensenleven en van de problematiek van onze tijd aan de orde. Hij schrijft over ultimate waarheidsvragen die een mens kan stellen zoals: 'wie ben ik?', 'waar kam ik vandaan?', 'waar ga ik naar toe?' en: 'waar komt het kwaad vandaan?' Het zijn vragen die ons allemaal raken en die sinds mensenheugenis door religie, filosofie en wetenschappelijke rede zijn beantwoord. De spanning die daarbij optreedt tussen geloof/religie en wetenschap/rede is de rode draad die van meet af aan door de geschiedenis van de christelijke

kerk loopt. Deze spanning werd in de Middeleeuwen verzacht door twee terreinen af te bakenen, dat van de natuur waarover de rede heer en meester is, en dat van de bovennatuur of de genade, dat het speelveld is van het geloof en de kerkelijke traditie. In de moderne tijd werd vooral een conflict ervaren tussen het spreken van de kerk en de wetenschap. In onze eeuw is – nu God dood is verklaard – het relativisme de boventoon gaan voeren, en lijkt de spanning er niet zo veel meer toe te doen. "Wat is waarheid", zo lijkt iedereen nu Pilatus schouderophalend na te zeggen, om zo de waarheidsclaim van Jezus buitenspel te zetten.

Reis

Maar God heeft de mens nieuwsgierigheid naar de waarheid gegeven zoals de paus opmerkt, hoewel Paulus al schreef aan de kerk in Rome dat we ook de neiging hebben om die waarheidsvraag de kop in te drukken. Ik weet daarom zeker dat de ongelofelijke haast van onze dynamische tijd een verslaving en een roes is om maar niet na te hoeven denken over ultiem vragen, en om de waarheid over onszelf maar niet onder ogen te hoeven zien. We hebben er geen tijd voor. Je kunt proeven dat de p u s zich daar oprecht zorgen om maakt: "De noodzaak voor een fundering voor het persoonlijke en het gemeenschappelijke leven wordt des te

Brochures.....



de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10-3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel 0331 299 79 99 - Fax 0331 299 79 98



meer urgent in een tijd waarin we geconfronteerd worden met een klaarblijkelijke ontoereikendheid van perspectieven waarin het **kortstondige wordt bekrachtigd als een waarde**, en de **mogelijkheid om de echte betekenis van het leven te ontdekken** in twijfel wordt getrokken."

De paus schrijft dat we als mens in ons leven **op reis moeten zijn om de waarheid te ontdekken. ik denk dat het een reis is** waarbij de tocht op zichzelf net zo belangrijk is als het einddoel. Christenen zijn mensen van de weg en van de pelgrimage. We zullen niet volledig arriveren en zo **nu en dan zelfs het gevoel hebben op dood spoor te zitten, maar iemand die daarom de zoektocht naar waarheid maar opgeeft, is geen wijze maar een luilak. En iemand die er al denkt te zijn als hij de waarheid in een dogma heeft verwoord of met een bijbeltekst heeft bewezen, heeft nog niet door dat de waarheid doorleefd en toegeëigend moet worden. Wie ik ben, de zin van mijn bestaan, de kracht van de zonde, en de verlossing ervan door Christus, kunnen concreter worden naarmate mijn leven vordert, mijn zelfkennis toeneemt en de dood nadert. God gaat een weg met mij.**

De filosofie houdt zich van oudsher bezig met dit soort levensvragen. En daar heeft de kerk volgens de paus een boodschap aan. Hij pleit daarom voor **meer belangstelling voor deze funderende wetenschap. Elk mens is van nature een filosoof. Er zijn echter verschillende filosofische stromingen en systemen, en er is er niet één die het patent op de waarheid heeft. Er zijn bovendien verschillende culturen die zich bezonnen hebben op de waarheid. Ook in bijvoorbeeld de Oosters-orthodoxe en de Indiase traditie is volgens de paus rijkdom opgeslagen die we moeten benutten. En dat zonder onze eigen, eeuwenoude erfenis achteloos op te geven.**

Houvast

Want het is niet zo dat alles maar **relatief** is. Er zijn, zoals de paus terecht opmerkt, absolute **waarheden**. De hedendaagse filosofie heeft het zoeken naar **waarheid vaarwel gezegd**, en is te veel gefocust geraakt op de mens en zijn functies. De ultieme **waarheid komt niet** meer in beeld. De filosofie houdt zich vooral nog bezig met het opstellen en eindeloos herkauwen van theorieën over het kennen, in plaats van dat zij de **waarheid zelf**, en dus de inhoud van het kennen, onderzoekt. Het zoeken naar waarheid lijkt niet meer zo urgent. De ultieme vraag naar de zin van het leven heeft plaatsgemaakt voor het marktdenken. In onze postmoderne tijd zijn zekerheden verleden tijd en is belangrijk of iets werkt (instrumentalisme) en nuttig is (utilisme). Ook een geloof los van de rede benadrukt voortdurend het **gevoelen** de ervaring van het moment, en is niet meer gericht op universele waarheid.

Omdat het zoeken naar de waarheid is gestaakt, is er voor velen geen houvast meer. Zonder waarheid is er sprake van een vacuüm voor de ethiek. Men spreekt daarom wel van het "eind van het funderingsdenken". In deze tijd van grote veranderingen maakt de paus zich zorgen om de jeugd die zonder houvast in de storm van de wereld staat "Daarom gaan veel mensen struikelend door het leven lot op de rand van de afgrond zonder te weten waar ze naar toe gaan." Dat is des te beklemmender omdat zij die in onze cultuur leiding moeten geven, uit zijn op snel kassucces, in plaats van het geduld op te brengen de lange weg te gaan om te onderzoeken wat echt de moeite waard is.

Tweesporenbeleid

De paus pleit voor een 'tweesporenbeleid', een soort van duplex

ordo: naast de kennis door rede moet er volgens hem ruimte zijn voor kennis door geloof. Want zonder beide vleugels stort de mens volgens de paus uiteindelijk ter aarde: "Er bestaat een tweevoudige orde in kennis, verschillend niet alleen wat betreft hun bron, maar ook wat betreft hun object. Wat betreft de bron omdat we in het ene geval door de natuurlijke rede kennen, en in het andere geval door goddelijk geloof. Met betrekking tot het object omdat behalve de dingen die de natuurlijke rede kan vatten, er voor ons geloof geheimen zijn voorgesteld die verborgen zijn in God, en die we behalve als ze goddelijk geopenbaard worden, niet kunnen kennen."

Geloofskennis is dus volgens de paus van een andere orde dan kennis van de rede en de wetenschap. Het geloof blijft een geheim inhouden dat onbereikbaar is voor wetenschap, maar toch kan de rede er wel gedeeltelijk in doordringen. Voor de juiste relatie tussen rede en geloof verwijst Johannes Paulus II naar de boeken van Wijsheid: Spreuken en Prediker. Daar lezen we dat wie God niet kent een dwaas is, want de vreze des Heren is immers het begin van wijsheid. De paus pleit daarom voor een eenheid van geloof en rede. Het geloof moet volgens hem betrokken zijn bij wetenschappelijk redeneren. Maar hij schaft de autonomie van de rede niet af. Want door deze autonomie wordt een competitie tussen geloof en rede vermeden. De paus wijst op Romeinen 1 waarin we lezen dat we Gods grootheid met de zelfstandige rede kunnen begrijpen. Onze rede kan volgens Romeinen 1 de oorsprong achter de werkelijkheid waarnemen. Het bovennatuurlijke, de metafysica is volgens de paus dus bereikbaar voor de menselijke geest. Maar toch wil hij tegelijk waarschuwen voor een zelfstandige kennisverwerving door de rede. De oorsprong van de zonde ligt niet voor niets bij de boom van kennis van

goed en kwaad waar de mens kennis plukte los van God.

Paus Johannes Paulus II spreekt in zijn encycliek dus over "twee vormen van kennis". Hij tracht zich zo te hoeden voor de valkuil van zijn voorganger die in 1633 met de natuurwetenschapper Galileï in conflict kwam. **Geloof** en rede ondersteunen elkaar, aldus de paus, op weg naar dieper begrip en zelfkennis. Hij voert dus een pleidooi voor de autonomie en de verzelfstandiging van geloof en rede, en probeert ze vervolgens weer te linken. **Het gevolg daarvan is dat hij in de encycliek verdedigt dat de Middeleeuwse kerk de Griekse filosofie heeft omhelsd, en een synthese heeft gemaakt tussen &ze niet-christelijke filosofie en het christelijk geloof.** De paus beroept zich op de 'heilige' Thomas van Aquino die als eerste inzag dat de filosofie en de wetenschappen een autonomie en een zelfstandigheid nodig hebben om te kunnen bloeien. Maar volgens de paus zijn ze in de loop der tijd helaas te veel gescheiden geraakt. Door die scheiding is uiteindelijk scepticisme ontstaan over het metafysische en de moraal, zijn de fundamenteën onder ons bestaan weggeslagen en kreeg nihilisme de kans de kop op te steken.

Christelijke wetenschap

Ik denk dat deze scheiding mede het gevolg is van het 'tweesporenbeleid' dat de paus voorstaat. De paus zoekt tastend naar een hernieuwde eenheid, maar zonder de autonomie van de rede op te willen geven. Maar: "Ik ben de weg, de waarheid en het leven", claimde Jezus. De kerk van de Reformatie heeft daarom het terrein van de natuur, van het gewone, alledaagse leven weer onder de regering van Hem gebracht. Religie en rede staan niet naast elkaar, maar onze religieuze keuze bepaalt de wetenschap die we erop bouwen. In de lijn van Calvin, Groen van Prinsterer, Kuyper, Schilderen Dooye-

weerd willen we een christelijke wetenschapsbeoefening funderen op onze religieuze stellingname. Als christenen zoeken we naar en bouwen we op de waarheid en zijn we van daaruit werkzaam in de wetenschap.

Betekent dit dat we een aparte wetenschap willen bouwen? Ja. Wat is daarvan terecht gekomen? Bar weinig. Is het dus wel een begaanbare weg? Er bestaat geen neutrale wetenschap, omdat zij altijd gebaseerd is op vooronderstellingen, opgebouwd wordt vanuit een bepaald wereldbeeld en gericht is op een bepaald type toepassing. Het probleem is dat we als christen-wetenschappers als ballingen in een godloze cultuur leven, en ook dat we de waarheid niet in pacht hebben en met vallen en opstaan aan de slag moeten gaan.

Funderend voor onze tijd is een geesteshouding die een objectiverende blik inhoudt en een technische kijk op de mensen en dingen om ons heen. De huidige wetenschap heeft de rol gekregen van geloof en openbaring. Er is geen bezinning op uitgangspunten meer, en na het afscheid van het funderingsdenken, vindt nu verregaande specialisatie plaats, waarbij iedere wetenschapper in zijn eigen putje van zijn vakgebied de diepte in graaft. Dwarsverbanden ontbreken en de grondslagen van de wetenschap komen niet ter discussie. Een ongelovige wetenschapper kan het zich permitteren om in z'n putje te blijven graven en binnen zijn specialisme te blijven. Maar een christen-wetenschapper wil meer. Hij wil zijn christen-zijn, dat niet een zijvleugel is maar het fundament van zijn leven, integreren met zijn roeping als wetenschapper.

Is het niet hoogmoedig om christelijke wetenschap voor te staan? Want wat hebben we bereikt? Moeiten we nu het funderingsdenken is afgeschaft er nog wel naar streven? Is een christelijk-ethische houding

als wetenschapper niet voldoende? De paus roept natuurwetenschappers op om de bredere horizon te wenen van hun werk. Dat geldt voor hen met name, maar evenzeer voor alle andere wetenschappers. Een christelijke wetenschap komt niet af en komt misschien maar nauwelijks van de grond. Zij staat ook niet op zichzelf, maar moet vaak binnen de kaders van de seculiere wetenschap opereren en kan er ook veel van overnemen. Maar de wil om de waarheid te vinden en vorm te geven blijft. Ook al is in mijn leven die pretentie vaak als een vlag op een modderschuit.

Dr. A. Vlot is universitair docent aan de Technische Universiteit te Delft.

CADEAU-TIP

Een ontroerende roman van Ali C. Drost-huwer

Saskia van Almèhre

Wanneer vindt Saskia haar geluk?
96 pagina's Ing., f 17,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel.
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

Ali C. Drost-Brouwer

in prijs verlaagd

MEER
DAN EEN
BELOFTE



Van f 25,90
voor
maar f 9,95
Ing. 222 pag.

Verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre B.V.



Postbus 25
4460 AA Goes
Telefoon 0113-215591



HERVORMINGSTIJD: HOE HERBOUW JE EEN INGESTORTE KERK?

Luthers streven naar verantwoorde vernieuwing 3

Luther komt definitief terug

De onrust in Wittenberg houdt aan in de eerste maanden van 1522.

Karlstadt en Zwilling krijgen nog steun ook van schoolmeester Georg Mohr die de ouders oproept de kinderen maar van school te halen. Het is overbodig de kinderen nog iets bij te brengen. Tenslotte zijn Storch en Drechsel ook maar eenvoudige lieden en toch hebben ze het tot profeet gebracht!

De raad van Wittenberg kondigt op 24 januari 1522 een eerste 'Loffelijke ordening' af, waarin o.m. de strijd met de armoede wordt aangebonden. Er komt een algemene kas, waaruit noodlijdenden bijstand kunnen krijgen. Bedelen wordt streng verboden – ook dat van de zgn. bedelmonniken. Hoeren worden de stad uitgezet.

Naast deze sociale maatregelen grijpt de Wittenberger Ordening ook in in de kerkelijke sfeer. De beelden moeten verdwijnen, de eredienst moet verlopen zoals Karlstadt dat voorstaat: dus geen missen en officiële gewaden meer, en de preek wordt voortaan in het Duits gehouden.

Ondanks deze nog wel door de overheid ingestelde vernieuwing komt het in Wittenberg weer tot een beeldenstorm, 6 februari 1522. De keurvorst veroordeelt deze wandaden en ook de stadsregering distantieert zich er nadrukkelijk van. Maar de keurvorst is onzeker. Hij laat enerzijds weten dat de Ordening tegen zijn wil is doorgevoerd, maar hij durft er vervolgens geen actie tegen te ondernemen. Zijn radeloosheid komt Luther ter ore – tevens het verzoek van de stadsraad om terug te keren! Maar dan is de 'Wartburg-gevangene' niet meer te houden. Zal alles dan

nog in de war gestuurd worden? Zullen de anti-christelijke krachten het dan toch nog winnen? Luther weet het nu zeker: hij wil terug naar Wittenberg.

In een beroemd geworden brief(je)⁴⁰ aan de keurvorst deelt Luther zijn heer ironisch mee dat hij een 'nieuw, heilig relikwie krijgt', namelijk 'zonder enige kosten en moeite een heel kruis compleet met spijkers, speren en gesels'. En aan het eind maakt Luther dan melding van zijn echte boodschap: 'Ik wil zelf – zo God wil – spoedig daarginds zijn. Uwe K.H. ⁴¹ hoeft zich om mij geen zorgen te maken.'

Het antwoord van Frederik de Wijze aan Luther is slechts in concept bewaard gebleven. Duidelijk is wel de grote verlegenheid waarin de vorst verkeert. De verwarring stijgt met de dag. En de dreiging van de kant van zijn vijanden (nl. het keizerlijke hof en de r.k. 'buurman' Georg van Saksen) is ook permanent voelbaar. Luther wordt dringend aangeraden op zijn plaats te blijven en af te wachten wat er op de nieuwe Rijksdag zal worden besloten. ⁴² 'Er zou wel eens een grote verandering ophanden kunnen zijn.' Dit laatste had betrekking op de nieuwe paus, Adriaan VI, die een binnenkerkelijke hervorming op gang wenste te brengen. Luther krijgt de brief van de keurvorst 's avonds voor hij de Wartburg wil verlaten. Op 1 maart staat het vertrek gepland. In de nodige vermomming reist Luther naar het noorden. Een deel van de reis loopt door het gebied van de vijandige Georg van Saksen. Op 5 maart schrijft Luther de keurvorst weer een brief, hij is onderweg aangekomen in Borna (in de buurt van Leipzig, de residentie van hertog

K kerkgeschiedenis

Georg). ⁴³ We citeren er enkele befaamde gedeelten uit:

"Ik ben uwe K.H. voldoende tegemoet gekomen door een jaar weg te blijven om uwe K.H. van dienst te zijn. De duivel weet heel goed dat ik heb niet uit angst gedaan heb. Hij zag mijn hart heus wel toen ik Worms binnenreed en hij weet best dat ik, al zouden er zoveel duivels als pannen op de daken op mij hebben zitten loeren, er toch midden tussen gesprongen was. Nu is hertog Georg nog lang niet zo gevaarlijk als zelfs maar één duivel. En aangezien de Vader der ondoorgroondelijke barmhartigheid ons door het evangelie tot blijde heren over alle duivels en dood gemaakt heeft, kan uwe K.H. zelf wel inzien, dat wij zo'n vader zwaar zouden beschamen door er niet op te vertrouwen dat wij ook heer zijn over de toorn van hertog Georg. Ik weet zeker: als het in Leipzig net zo stond als in Wittenberg zou ik erheen rijden, ook al (en uwe K.H. vergeven mij de dwaze uitdrukking) regende het negen dagen louter hertogen Georgs en ieder van hen negenmaal erger dan deze. Hij houdt mijn heer Christus voor een uit stro gevlochten mannetje. Dat kan Hij wel een poosje verdragen en ik met Hem.(...)"

Dit alles schrijf ik u omdat ik van mening ben dat u moet weten, dat ik naar Wiltenbeig kom onder een veel hogere bescherming dan de uwe. Ik denk er ook nier over uw bescherming te vragen. Ik ben er zelfs van overtuigd dat ik u beter beschermen kan dan uwe K.H. mij. Ja zelfs: als ik wist dat uwe K.H. mij zou kunnen en wil-



len beschermen, dan zou ik niet komen. Dit is een zaak waarin het zwaard niet kan raden of helpen. Hier moet God alleen handelen, zonder dat een mens ervoor zorgt of er iets aan toedoet. Daarom: wie het meest gelooft, zal ook het best beschermen. En omdat ik merk dat uwe K.H. nog heel zwak is in het geloof, kan ik met geen mogelijkheid in u de man zien die mij zou kunnen beschermen of redden."

En aan het slot van de brief schrijft Luther:

"Het is een ander dert hertog Georg met wie ik te maken heb. Hij kent mij aardig goed en ik ken hem ook lang niet slecht. Als uwe K.H. geloofde zou u Gods heerlijkheid zien, maar omdat u nog niet gelooft, hebt u ook nog niets gezien. God zij liefde en lof in eeuwigheid Amen."

Aldus Luther op Aswoensdag, anno 1522.

De brief komt kort voor zondag-Invocavit (= de eerste van de veertig dagen voorafgaand aan Pasen) aan op het kof. Op dat moment is Luther al veilig en wel in Wittenberg gearriveerd.

Preken, preken en nog eens preken!

Zondag 9 maart 1522 wordt de eerste van een serie van acht preekdagen van Luther. Elke dag, tot en met de volgende zondag, bestijgt hij de preekstoel van de stadskerk en spreekt zijn verontruste gemeente toe.

De inhoud van zijn Invocavit-preken is ons (in conceptvorm) bewaard gebleven.⁴⁴ We geven per preek een korte weergave.

1. In de eerste preek behandelt Luther de hoofdzaken van het christelijke leven en spitst zijn boodschap toe op de zaak van de Mis. Hij brengt het als volgt naar voren: Er zijn twee hoofdzaken waar het in Wittenberg niet aan mankeert en

dat zijn **deze**: a. het besef 'dat wij kinderen des toorns zijn' en dat al onze werken niets waard zijn – **waartegen we, aldus Luther, niet moeten inbrengen tegenover de Here**: Wij hebben U toch een altaar gebouwd, en een mis opgedragen!; b. dat **God zijn Eniggeboren Zoon gezonden heeft** opdat wij in Hem geloven en Hem zouden vertrouwen en zo bevrijd worden van de zonde.

Aan twee andere zaken ontbreekt het echter wel in Wittenberg: a. we moeten liefhebben zoals God ons ook heeft liefgehad; en door de liefde moeten we de ander dienen; zonder Liefde is het geloof niets waard (vgl. 1 Cor. 13); we moeten ons uit het Woord van God laten leren om Gods navolgers te worden; b. daarbij kan het geduld niet gemist worden, als broeders moeten we op elkaar wachten en rekening houden met elkaar. Luther vervolgt met de waarschuwing voor 'valse' ijver waarbij geen rekening gehouden is met de zwakken. Hij waarschuwt voor de duivel: "U denkt dat hij slaapt? Hij slaapt niet, want hij ziet het ware licht opgaan en omdat hij het niet graag ziet wil hij van opzij inbreken en als wij niet oppassen zal hij het doen ook!"

De val waarin we trappen is die van ons eigenmachtig, voorbarig optreden. Ieder die er aan heeft meegewerkt dat de Mis werd afgeschaft heeft gedwaald. Niet dat dit niet in overeenstemming is met de Schrift, maar het is gebeurd buiten alle orde. En het heeft ergernis gegeven. Nee, Luther wil geen terugkeer naar de misvieringen van eerdere tijd. Dat laat de Schrift niet toe. Maar we moesten ons meer laten leren door de Schriften over de manier waarop de s onder ons toe moest gaan. Nu is er in vleselijke ijver gehandeld. En de liefde tot onze naaste is niet in praktijk gebracht. Om de ellende die dit met zich meebracht heeft mij, aldus Luther, ertoe gebracht terug te keren in uw midden. Hij sluit af: "Nu is er genoeg gezegd over de mis, morgen wil ik het over de beelden heb-

ben."

2. De preek van maandag gaat in de lijn van geloof en liefde verder. Luther maakt onderscheid tussen dingen die noodzakelijk moeten gebeuren en dingen waarover men in vrijheid mag verschillen. In beide gevallen moet men de naaste liefdevol bejegenen. De Mis moet worden afgeschaft omdat men denkt dat men er een verdienstelijk werk mee doet. Er is geen twijfel over of dit moet worden afgeschaft. Maar men moet niemand de haren uit het hoofd trekken en hem ertoe dwingen: het Woord van God moet dat doen. "Wij hebben weliswaar het recht van het Woord, maar niet de uitvoeringsmacht. Het Woord moeten wij prediken, maar de gevolgen ervan zijn voor Gods rekening." En net zoals de apostel Paulus in Athene (Hand. 17) de altaren van de afgoden daar liet stam, maar wet de bevolking opriep de afgoden niet langer te dienen, zo moeten ook wij het geweld achterwege laten en het Woord van God haar werk laten doen. "Prediken wil ik het, zeggen wil ik het, schrijven wil ik het. Maar dwingen, met geweld dringen wil ik niemand, want het geloof wil vrijwillig aangenomen worden en niet afgedwongen. (...) Het heeft, toen ik sliep, toen ik Wittenbergs bier dronk met mijn vrienden Philippus Melancthon en Arnsdorf, zoveel gedaan, dat het pausdom zo zwak geworden is, als hem nog nooit een vorst en keizer afbreuk gedaan heeft. Ik heb niets gedaan, het Woord heeft het alles bewerkt en tot stand gebracht."

Luther sluit af: "Laat ons erop toezien dat wij niet de zwakke gewetens verleiden." Het is die maandag eigenlijk nog niet over de beelden gegaan.

3. In de dinsdagpreek gaat Luther het hebben over de dingen die men vrij kan laten, de niet-noodzakelijke dingen. Zoals het huwelijk en heb al of niet verlaten van het klooster. Hier moet ook niemand dwingen, zegt de hervormer. Het is verkeerd om te zeggen 'dat die en

die het gedaan heeft en dat men de **meerderheid** maar gevolgd is', zoals **Karlstadt** en **Zwilling** zeiden. Ieder moet voor zich de volle overtuiging hebben dat hij **goed handelt**. En dat kan **alleen** maar als de Schrift er duidelijk over spreekt, zoals in 1 **Tim.** 4, 1. Luther bindt de gewetens aan de Bijbel! En evenzo spreekt Luther nu over de beelden: Hij gaat na hoe deze in de kerk hun plaats hebben gekregen en hoe het **misbruik** ontstond. Luther wil niet dat 'de harten er aan hangen en erop vertrouwen'. Dat moeten we prediken en het Woord moet zijn werk doen: 'dat moet de harten der mensen gevangen nemen en verlichten'.

4. De preek op woensdag gaat vooral in op de verleidingen van de duivel m.b.t. de beelden en de spijzen. Het vasten is ook een zaak van de christelijke vrijheid. Vis eten op vrijdag – en geen vlees? Se moet je de vrijheid die God je gaf niet af laten nemen door pauselijke voorschriften.⁴⁵ Maar je moet ook in deze dingen je broeders en zusters die zwak zijn niet ergeren!

5. Luther gaat in zijn vijfde **Invocavit** preek opnieuw in tegen het dwangmatig karakter van de vernieuwingen door **Karlstadt** en **Zwilling**. Hij benadrukt nog eens dat er geen vernieuwing kan komen of het Woord van God moet 'door en door geprekt' zijn, en erkent! Verder gaat Luther in op de beelden en gestalten van het Avondmaal, het brood en de wijn. Hij onderwijst zijn gemeente vanuit de Schrift en benadrukt ook in dezen dat dwang om ook de wijn te drinken achterwege moet blijven.

B. Op de vrijdag van deze week onderwijst Luther zijn hoorders hoe ze het sacrament van het avondmaal, de evangelische mis, moeten ontvangen. Hij benadrukt dat het deelnemen eraan alleen goed is als dat in het geloof plaatsvindt. Daarvoor zal men vooraf zichzelf moeten onderzoeken of men inderdaad

de juiste 'vreze des Heren' kent. Deze preek heeft veel weg van het ons bekende onderwijs in het Avondmaalsformulier.

7. In zijn zevende preek gaat Luther na welke vrucht de bediening van het sacrament laat zien, c.q. moet laten zien. Dit liefdesgeschenk van God moet bij de gelovigen de liefde tot God en die tot de medemens tevoorschijn roepen. Dat is in de slotconclusie van Christus zelf ook duidelijk: de liefde is het hoogste goed, eerst die tot God, dan ook tot de naaste.

8. De laatste **Invocavit** preek – het is intussen weer zondag – gaat over de biecht. Luther had zich al in zijn 95 stellingen tegen de verkeerde biechtpraktijk gekeerd en men had in Wittenberg met de nieuwe Orde niet alleen een eind gemaakt aan de verplichte biecht (die minimaal Mn keer per jaar w u moeten plaatsvinden), maar ook de biecht zelf stopgezet. Daartegen komt Luther nu in het **geweer**. Hij noemt drie redenen waarom het goed is biecht in de gemeente in stand te houden: a. de biecht voor en binnen de gemeente, d.w.z. de broederlijke vermaning (m.n. door de ambtsdragers) op grond van Mat. 18, 15-18; b. de biecht voor God, d.w.z. de zonden erkennen en belijden, zoals Psalm 32 daarover schrijft; c. de biecht voor de medegelovigen, een onderdeel van de biecht binnen de gemeente, maar nu meer in de persoonlijke sfeer (onder twee ogen). Dit alles is erg nodig, aldus Luther, want de duivel zal alles in het werk willen stellen om ons zondebesef uit te wissen! Terwijl we zoveel vergeving nodig hebben. Daarmee is de biecht dus een noodzakelijke schakel in het leven van de christen. De biecht moeten we niet verachten, maar juist zien als een troostvolle zaak. "Want u weet nog niet, wat voor moeite het kost om met de duivel te strijden en hem te overwinnen. Ik weet het maar al te goed, omdat ik een of twee stukken zout met hem gegeten heb. Ik ken

hem goed, en hij mij ook. Als u hem had herkend, zou u de biecht niet hebben verworpen." 'Seid Gott befohlen. h e n . ' Zo besluit Maarten Luther zijn laatste **Invocavit** preek.

Reacties

Voor veel gelovigen in [en buiten] Wittenberg is het een grote opluchting dat Luther naar hun idee 'de touwtjes' weer in handen heeft. Melancthon is erg gelukkig. En iemand als Gabriël Zwilling geeft zich gewonnen na deze prediking. Maar het is wel opvallend dat de Zwickauer profeten in de week van Luthers **Invocavit** preken afwezig zijn. Opzet? We weten het niet. Pas eind april komt Marcus Stübner met Martin Cellarius terug in Wittenberg en samen hebben ze een uitvoerig onderhoud met Luther. Plaats van handeling: het Augustijnerklooster.

Stübner legt Luther uit hoe hij meent dat de kerkhervorming plaats moet vinden. Deze moet in ieder geval ook gepaard gaan met een werelddhervorming. Als Luther het verhaal aangehoord heeft, verklaart hij dat niets ervan gebaseerd is op de Heilige Schrift. En hij geeft hen onderwijs uit Gods Woord. Hij roept hen op te stoppen met deze onzin. Maar dan verklaart Stübner dat hij het zelfs niet aan God zou toestaan hem van zijn overtuiging af te brengen! En Cellarius wordt heftig, hij stampet met zijn voeten op de vloer en bewerkt de tafel met zijn wisten! ⁴⁶ Nooit heeft Luther ooit mensen zo kwaad gezien. Ze schreeuwen dat ze alles te danken hebben aan 'de Geest, de Geest'. Waarop Luther bars reageert met de woorden: 'Ik sla jullie geest op de snuit!' Daarna staat Stübner op en snauwt Luther de woorden toe: 'God moge je vervloeken, jij Satan!'

Nog dezelfde dag verlaten deze 'profeten' de stad nadat ze eerst bet stof van hun schoenen hebben geschud.

Karlstadt is ook niet te spreken

over de preken van Luther. De reformatie was tot in toe halverwege blijven steken. Maar Karlstadt die een poging wil ondernemen zijn radicaliserende opvattingen en praktijken te rechtvaardigen, krijgt van de rector van de universiteit geen toestemming zijn geschrift daarom trent te publiceren. Bovendien mag hij alleen nog maar voorgaan in de kerkdiensten van de Slotkerk – waar het universitaire leven haar centrum heeft en waar de keurvorst zijn recht kan laten gelden. Nu weigert Karlstadt om nog verder mee te werken aan het universitaire program en trekt zich terug op het platteland. Luther heeft nog een vergeefse poging ondernomen een betere verstandhouding met zijn oudere collega te bewerken. De teleurgestelde professor kleedt zich voortaan als boer en wenst in eenvoud op het platteland te leven. Zijn leven kenmerkt zich daarna door een onzekere gang: hij toont zich een aantal jaren kritisch tegenover de Wittenbergers, maar na 1525 komt hij toch weer terug onder beperkende voorwaarden, om na 1529 via Oost-Friesland (in contact met de spiritualist Schwenckfeld!) en Zürich te belanden in Bazel, waar hij merkwaardigerwijs wel weer een academische werkstijl laat zien als hoogleraar Oude Testament.⁴⁸ Nikolaus Storch komt in september 1522 nog eens terug om met Luther te redetwisten. Maar het haalt niets meer uit. De Wittenberger beweging is verlopen.⁴⁹ Het radicalisme lijkt uitgevlamd. Althans tot het moment dat iemand als Thomas Münzer de fakkel weer fel laat branden en meewerkt aan de Boerenopstand van 1524/25.

Luther: evangelisch tussen conservatief en progressief

In zijn pastorale bewogenheid schrijft Luther in het voorjaar van 1522 een heldere uiteenzetting over het sacrament van het avondmaal en de kerkelijke vernieuwingen. Hij ziet opnieuw de duivel in actie: waar het met de ban van de papis-

ten niet gelukt was, kan de kerk nu wel verder verwoest worden door tweedracht binnen de hervorming zelf. Door mensen uit eigen kring. Luther herhaalt zijn argument dat de gewone man nog niet rijp (genoeg) is voor allerlei veranderingen. Daarom kan het wel eens een tijdlang zo zijn dat men bepaalde misbruiken laat bestaan. Men moet het evangelie door laten werken in de harten, totdat het alle weerstand overwint. Luther is voorstander van dulden en geduld hebben in kwesties die niet één-twee-drie hoeven te worden aangepakt. Want de reformatie is niet in & eerste plaats een uiterlijke beweging, ze is allereerst een innerlijke zaak. Zo blijven in de Slotkerk nog een hele tijd de vorstelijke relikwieën aanwezig, ja ze nemen zelfs nog in aantal toe! Pas eind 1524 wordt daarin reformerend opgetreden.

In de nazomer van 1522 komt Luthers vertaling van het Nieuwe Testament in de handel. Binnen een maand is de eerste oplage uitverkocht. Daarbij mag men bedenken dat de aanschaf veelal een groter bedrag vormde dan het weekloon van een arbeider! Zo worden in Duitsland de krachten van Gods Evangeliewoord steeds duidelijker merkbaar. Waarom merkt men dat? Wel, in plaats van de dagelijkse rituelen van de missen wordt nu elke dag thuis in de bijbel gelezen en (bijna) dagelijks in de kerken verkondigd. En niet zonder gevaar preekt Luther ook in plaatsen buiten Wittenberg. In de Saksische contreien verdwijnen de roomse uiterlijkheden om plaats te maken voor de evangelische prediking en een bijbels kerk-zijn.

Luthers motieven in deze ontwikkelingen zien we duidelijk binnen het spanningsveld van de modern klinkende termen 'conservatief' en 'progressief'. Zijn kracht wilde hij niet zoeken in het progressieve, daardoor heeft het er wel eens wat van weg dat hij soms conservatief is. Ik denk dat we hem daarmee niet zuiver typeren. Hij weet de tijd af te wachten waarop de noodzake-

lijk geachte vernieuwing kan worden doorgevoerd. Die positiekeus wordt hem ingegeven door het Evangelie van de Grote Herder van de schapen.

Maar hoe Luther dan ook positie kiest, zijn motieven mogen ons vandaag tot voorbeeld strekken. Zijn voortdurend beroep op de Schrift, zijn prediking (als 't moest dagelijks!), het is kenmerkend voor iemand die een werkelijk christelijke inrichting van een herstelde kerk wenst. Dat mag blijken uit zijn geschrift van 1523: *Von Ordnung Gottesdiensts in der Gemeinde*.⁵⁰ In latere jaren zorgt Luther voor duidelijk catechetisch onderwijs en laat hij de evangelische kerk van Duitsland haar geloof belijden met de Confessie van Augsburg. De kaders van de vernieuwde kerk komen vast te liggen.

Intussen heeft het religieuze radicalisme zich in sterke mate naar Zürich vertakt. In de jaren rondom 1525 heeft de Zwitserse reformatie – die hoofdzakelijk door Zwingli werd geleid – veel te stellen gehad met het fenomeen van het radicalisme. Maar er is verschil met Duitsland: waar hier nog geen werkelijk begin mee gemaakt is, daar doen Konrad Grebel⁵¹ en zijn Zwitserse radicalen dat wel, namelijk de herdoop ofwel wederdoop van hun aanhangers. Op 21 januari 1525 doopt Grebel de ex-priester Georg Blaurock, die op zijn beurt een schare volwassen volgelingen de doop bedient. De drang naar een gemeente van 'heiligen', hier te verstaan als 'zondelozen', wordt een van de hoofdkenmerken van het dopers radicalisme.

Wat te leren van Luther?

We vatten samen. We willen van Luther zoveel mogelijk leren. We denken aan de volgende punten:

- Geduld hebben met de schapen en de lammeren; tempo is ondergeschikt aan diepgang. Dwang en drijfverij in geloofszaken passen



niet bij de stijl van Gods rijk.

- b. De **Woordverkondiging** gaat voorop; de Geest onderwijst de kerk en legt het fundament voor een gezond kerkelijk leven.
- c. **Kerkelijke structuren zijn** van betrekkelijke waarde: ze mogen **in geen geval** de doorwerking van het werk van Gods Geest en Woord verhinderen.
- d. Anti-subjectivisme: wie eigen denkbeelden en religieuze ervaringen laat domineren boven het Woord die krijgt de wanorde en de revolutie in de kerk (en in de samenleving).
- e. Breed-kerkelijk **is** Luther bezig als hij de gehele stadsbevolking als kerkleden ziet; hij wil het totake corpus christianum meehebben op de weg van de hervorming.
- f. De noodzakelijke liturgische vernieuwingen vloeien als vanzelf voort uit de **kerkhervorming**: de kaders van deze vernieuwingen liggen in de onderworpenheid aan het Woord van God. Hier valt nog te vermelden **Luthers** eigen bijdrage aan de hervorming van de **gemeentezang met zijn 35 'Kirchenlieder'**.⁵²
- g. Rome als valse **kerk**. Hoewel Luther en velen met hem nog lange tijd hoopten dat de pauselijke kerk zich zou bekeren moet men uiteindelijk **constateren** dat zoiets niet meer plaatsvindt en **daarmee** de betiteling van 'hoer van Babylon' en 'valse kerk' terecht dient te **ontvangen**.
- h. Rol van de overheid. Luther aanvaardt de macht van de **overheid** in zijn **kerkelijke** hervorming. Daarmee is helaas de mondigheid van de gemeente **teruggedrongen**, ondanks **Luthers** visie op het priesterschap van alle gelovigen.

Conclusies voor hervormingsgezinden vandaag

Afsluitend willen we **trachten** enkele lijnen **naar** de kerkelijke situatie

van vandaag te **trekken**, waarbinnen wij zelf een stuk **verantwoordelijkheid** dragen. We denken daarbij niet alleen aan vernieuwingszaken die het interne gereformeerd-vrijge-maakte leven betreffen, maar ook aan ontwikkelingen in de gereformeed-oecumenische sfeer waar **ve-len** verlangend **uitzien** naar de dag waarop alle gereformeerde belijders **samenkomen** – misschien vanuit een (deels) verwoeste **kerk** – in een hersteld-gereformeerde kerk.

1. Laat ieder die streeft naar **vernieuwing in de kerk** nadenken over de hier besproken kwestie en zich primair de **vraag stellen** of het Woord van God de dragende kracht van die vernieuwing is.
2. Laat ieder die **verantwoording** draagt beseffen dat **het tempo van allerlei vernieuwingen** wel eens te hoog **kan liggen** voor hen die het inzicht nog niet hebben ontvangen dat die vernieuwingen beslist noodzakelijk zijn. Dus moet eerst de bijbelse fundering of noodzaak gepredikt worden.
3. Bij alle vernieuwing **kunnen persoonlijke inzichten** zo **dominant** worden, dat ze **als voortrekkers-ideeën** zelfs voorrang krijgen boven het Woord van God. Subjectivisme is dodelijk voor een gezonde gemeenschap die de **kerk** moet **zijn**. Spiritualisme is een jas waarin dit subjectivisme **zich meer** dan eens kleedt. Maar menselijke geest staat Gods Geest **vaak** in de weg.
4. Passen we de eerste **drie punten toe op zaken als de eenheid** van de gereformeerde belijders dan is **van alle** betrokkenen te verwachten dat ze **hun eigen kerk-zijn** willen onderzoeken of **dat** zich bevindt **binnen** de normen die Gods Woord aan kerk-zijn stelt.
5. Zo zou de **Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk** zich eens **moeten** afvragen of het spreken van 'Gods **plan-ting**' (= de NHK) niet **mag slaan**

op een **kerk** waarin waarheid en **leugen** naast elkaar voortbestaan. Waarom men over 'af-scheiding' of 'vrijmaking' spreekt in termen van **afkeuring**, terwijl het gebouw van de NHK een **ruïne** is die veel gelijkenis vertoont met de **kerk** in de dagen van Luther.

6. **Deed Luther niet aan afscheiding of vrijmaking? Ja toch!** **Waarom** mag Luther dan wel iets doen wat de leiding van de Gereformeerde Bond voor vandaag afwijst?
7. **Mogen we in een kerk Gods Geest laten werken terwijl de boze geesten daar evenveel rechten hebben?** We denken hier ook aan de situatie in de **Gereformeerde Kerken synodaal**. Boze geesten voeren ons af van de **Schrift**. Waarom laten we preekstoelen beklimmen door mensen die dit vrijuit kunnen doen?
8. **Staan de Christelijke Gereformeerde Kerken** een werkelijke **eenheid** voor met de andere gereformeerde belijders, dan mag hier het tempo na 50 jaar, wel eens opgevoerd worden.
9. **Staan de Nederlandse Gereformeerde Kerken** werkelijke **m-**heid voor met alle andere gereformeerde belijders, dan mag dat wel eens duidelijker blijken in het gehele kerkverband **dan** alleen op sommige plaatselijke niveaus.
10. **Willen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt** streven naar werkelijke eenheid met de andere gereformeerde belijders, dan zal men op **zijn** minst zelf de sleutel voor de **gewenste** eenheid ter hand moeten nemen. De kerkelijke **organisatie** zouden we **zo moeten instrumentalisieren** of desnoods doorbreken dat belemmerende **factoren** verdwijnen voor werkelijke toenadering tot hen die ook een **echt-gereformeerde oecumene** nastreven. Graag zou ik hier zien dat kerkeraden, classes en synoden meer creativiteit gaan vertonen in hun



activiteiten voor vernieuwde kerkelijke eenheid. Waarom zouden 'vaste' structuren niet mobieler gemaakt kunnen worden? Wordt zo iets niet steeds nodiger **naarmate de verontrusting over de 'Samen-op-Weg'-koers nog steeds groeit?** Waar zijn onze 'helpende handen'?

Hopelijk krijgt Luthers optreden in de Hervormingstijd ook vandaag nog effect!

⁴⁰ Een Nederlandse vertaling van deze brief vindt men bij J.P. Boendermaker, *Luther, brieven uit de beslissende jaren van zijn leven*. Baarn, 1982, p. 181, 182.

⁴¹ K.H. = Keurvorstelijke Hoogheid.

⁴² De Rijksdag van Neurenberg werd geopend op 26 maart 1522.

⁴³ J.P. Boendermaker, a.w., p. 182-184.

⁴⁴ Een van de meest recente uitgaven van *Luther's Invocavit-preken* vindt men in *MLAS* Band I, S. 271-307.

⁴⁵ In deze zelfde tijd stond Huldrych Zwingli in de christelijke vrijheid om in Zürich tijdens de vastenperiode aanwezig te zijn) niet als eter maar als toeschouwer!) bij het worst eten in de drukkerij van Froschauer. Hij schreef daarover *Von Erkiesen und Freiheit der Speisen* (1522). In hetzelfde voorjaar trouwde Zwingli – eerst nog in het geheim!

– met de weduwe Anna Reinhart. Ook bij hem de zorg om de zwakken geen aanstoot te geven, maar wel de voorrang te geven aan het Woord van God.

⁴⁶ Over de tamelijk onbekende Martin Cellarius vindt men een heldere en beknopte levensbeschrijving van de hand van Abraham Friesen in: H.J. Goertz (Hrsg.), *Radikale Reformatoren*. München 1978, S. 210-222.

⁴⁷ Geciteerd via J.H. Merle d'Aubigné, *Geschiede der Reformation des sechzehnten Jahrhunderts*. Stuttgart 1949, Band 3. S. 62

⁴⁸ Over Karlstadt kan men in de bij noot 37 vermelde literatuur een beknopt levensbericht vinden geschreven door Ronald I. Sider; S. 21-29.

⁴⁹ Nikolaus Storch leidde na zijn vertrek uit Wittenberg een los-vast-bestaan als rondtrekkend prediker; hij stierf in 1525 in een hospitaal in Munchen.

⁵⁰ De tekst van deze *Ordnung* vindt men o.a. in *MLAS*, Band V, S. 27-32.

⁵¹ De Zwitserse dopers o.l.v. Konrad Grebel hadden met Thomas Münzer schriftelijk contact. Zie over deze vormen van radicalisme en Zwingli's strijd daartegen o.m. mijn *Huldrych Zwingli, hervormer van kerk w samenleving*. Goes 1984, p. 66-99.

⁵² De jongste uitgave van de 35 liederen vindt men in: D. Martinus Luther, *Eine feste Burg. Luthers Kirchentlieder nach der Ausgabe letzter Hand w n 1545*. Hrsg. Johannes Heilmuth und Michael Korth. München und Zürich 1983

Drs. H. Veldman is docent geschiedenis aan het Gomar College in Groningen.

VUUR EN VLAM

Zojuist
verschenen

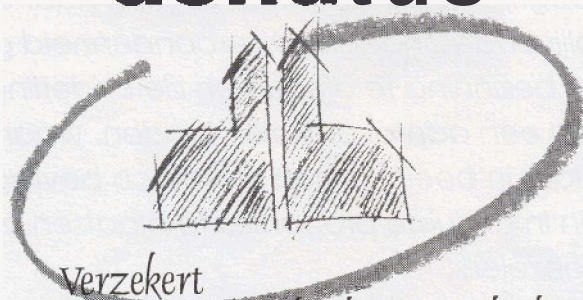
Vuur en vlam - deel 2
De organisatie van het vrijgemaakt-gereformeerde leven 1944-1994

Jonge historici belichten de geschiedenis van het GW, het *GMV*, de GOV en het *Gereformeerd Gezinsblad*. Deze krant en organisaties waren nauw verbonden met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), ontstaan uit de Vrijmaking van 1944. IJver en interne conflicten kenmerkten hun bestaan. Een van de strijdpunten was de vraag of samenwerking met mensen en organisaties buiten de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) mogelijk en wenselijk was. De auteurs proberen een evenwichtig beeld te schetsen op basis van historisch bronnenonderzoek. De bundel is een vervolg op het eerste deel van *Vuur en vlam*, dat verscheen in 1994. 352 pagina's, f 49,90



Uitgave van
Buijten & Schipperheijn
Amsterdam • tel. 020 - 524 10 10
In de boekhandel

donatus



Verzekert
van Azondmaalstel tot Zadeldak
alles onder uw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen



Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

G E L O O F W A A R D I G V E R Z E K E R D



NAAR UITBREIDING VAN ONZE GEZANGENBUNDEL

A.L.Th. de Bruijne en G.J. van Middelkoop

LITURGIE EN GEMEENTE

De Gereformeerde Kerken zijn bezig met een uitbreiding van hun gezangenbundel. Dat wordt verschillend gewaardeerd.

Ook in de praktische uitvoering van **de** voorstellen zijn er grote verschillen, Sommige kerken zingen onbekommerd alle voorgestelde liederen uit het liedboek in de eredienst, in andere beperkt men zich – **al** of niet voorlopig – tot toetsen buiten de kerkdienst. **Ook** zijn er kerken waar helemaal niets wordt gedaan met **de** voorstellen en waar ook de school niet meedoet met het 'lied van de week'.

Dat kun praktische oorzaken hebben. Maar **de** redenen kunnen ook dieper liggen: zijn wij wel goed bezig met onze liturgische vernieuwingen? Breken wij met ons gereformeerde verleden en raken wij **op** drift? Verschil in visie dreigt tot tegenstellingen te leiden, waarbij ongerustheid en vervreemding optreden en twijfel de **kop** opsteekt of wij nog **wel** gezamenlijk gereformeerd **willen** blijven.

Wij denken dan ook, dat het in deze situatie **heel** belangrijk is, **dutwe** ons gezamenlijk grondig bezinnen op deze materie. Dat we allen van dezelfde feiten uitgaan en de vragen die hier liggen eerlijk onder ogen zien. Elkaars motieven en gevoelens willen begrijpen. En zo samen zoeken naar een verantwoorde weg, waarop we in blijvende onderlinge verbondenheid goed verder kunnen. Om een gezamenlijke bezinning te dienen en de onderlinge samenbinding te bevorderen willen wij u een aantal artikelen bieden, waarin we de verschillende benaderingen helder in beeld krijgen en kritisch bevragen. We hopen op deze manier de zaken in de juiste proporties te plaatsen, zonder daarmee echte verschillen te verdoezelen.

In dit eerste artikel geven wij eerst een overzicht van de feiten: wat zei Ommen 1993, wat bood het rapport van studiedeputaten eredienst 1995 en wat besloot Berkel 1996? Volgende week geven we dan weer wat deputaten kerkmuziek na Berkel hebben gedaan. Verder kijken we naar de reacties binnen de kerken. Het invoeren van nieuwe gezangen is een belangrijke zaak, want het raakt onze geloofsovertuiging en onze geloofservaring. In volgende artikelen willen we daarover verder doorpraten, eerst met deputaten, daarna met mensen die kritiek hebben. We hopen daarmee de **eenheid** en de **wed@van de** kerken te dienen.

Besluit Generale Synode van Ommen 1993

De Generale Synode van Ommen 1993 benoemde een deputaatschap met de opdracht studie te verrichten op het terrein van de liturgie in de eredienst. Dit *deputaatschap* eredienst kreeg de opdrachten

- te inventariseren wat er binnen de kerken aan liturgische bezinning gaande is en
- een onderzoek te doen naar de wenselijkheid en mogelijkheid van uitbreiding van de gezangenbundel, met bezinning op de uitgangspunten waaraan een dergelijke uitbreiding moet voldoen.

De *motieven* voor de tweede opdracht waren:

1. de *dienst* van lofprijzing en aanbidding heeft in de *gemeente* een grote *plaats*; in het Oude en Nieuwe Testament staan *lofzangen en belijdenisliederen* (of fragmenten *ervan*) die ook in de nieuwtestamentische gemeente gezongen kunnen *worden*;

2. van de schut aan *geestelijke* liederen met schriftuurlijke *inhoud* die ia de loop *van* de kerkgeschiedenis is ontstaan of nog steeds ontstaat, zou in onze gezangenbundel meer gebruik *gemaakt* kunnen worden;

3. het ontbreekt in de gezangenbundel aan liederen die speciaal *gemaakt* zijn met het oog op het amen van de gemeente, de *doop*, de openbare geloofsbelijdenis, het avondmaal, het huwelijk en de bevestiging in het *ambt*;

4. tijdens de laatste herziening van de *gezangenbundel* is *meermalen* opgemerkt, dat het ontbrak aan bezinning op de schriftuurlijke, theologische en *muzikale* uitgangspunten waaraan het nieuwtestamentische *kerk lied* moet voldoen; zo is bijvoorbeeld veel gesproken over het *opnemen* van *Schriftberijmingen*, maar nooit zijn uitspraken gedaan over de *functie* van *dergelijke* *gezangen* binnen de liturgie; herziening en of uitbreiding *moet* daarom *nu* nietfragmentarisch en

incidenteel *gebeuren*, maar na en op grond van bezinning op deze uitgangspunten.

Rapport studiedeputaten eredienst 1995

Studiedeputaten eredienst publiceerden in 1995 een rapport van 194 pagina's. In de *verantwoording van* hun werkwijze ten aanzien van de uitbreiding van de gezangenbundel melden zij

- dat ze zich grondig hebben bezonnen op de uitgangspunten
- dat ze tot de conclusie kwamen, dat uitbreiding mogelijk en wenselijk is
- dat ze een selectie liederen uit het Liedboek voor de Kerken hebben gemaakt, die voldoet aan de door hen geformuleerde criteria; dat maakt het mogelijk voor de kerken om de deputaten na te rekenen en te beoordelen; de gemaakte selectie is *niet* uitputtend; uit praktische overwegingen is ze beperkt tot het Liedboek; wanneer besloten wordt tot uitbreiding kan ook naar andere bundels en nieuwe liederen gekeken worden; de kerken moeten de selectie in de *praktijk* kunnen toetsen en daarom zou de synode moeten besluiten deze selectie, eventueel onder bepaalde voorwaarden, vrij te geven voor gebruik in de eredienst (blz 6).

Bij een inventarisatie in de kerken bleek, dat een behoorlijk aantal gemeenten geen behoefte heeft aan verbeteringen op liturgisch gebied; een deel van de gemeenten vraagt indringend en geargumenteerd om verbeteringen en *verrijking* (56 kerken meldden een liturgiecommissie te hebben). Dat rechtvaardigt een synode-uitspraak die de wenselijkheid van dergelijke verbeteringen en verrijkingen erkent (15).

Vervolgens wijdt het rapport uitvoerige hoofdstukken aan de bijbel en de liturgie, de liturgie in de *kerk* na *Pinksteren*, een nieuwe orde van dienst en het *kerk lied* en de *gezangenbundel*.

Aan het slot van het hoofdstuk *De Bijbel* en de liturgie stellen deputaten, dat onze basisovertuiging, dat het Woord centraal moet staan in de eredienst, niet betekent, dat de preek centraal moet staan; ook andere onderdelen, als de lofzegging, zijn belangrijk; onze beleving in dezen 'is toe aan reformatie'.

Ook vinden zij dat het niet zo gelukkig is de eredienst te typeren met het woord 'verbondsgesprek', waarin Woord en antwoord elkaar afwisselen. Er is meer (66-70).

De kerken zouden *zich* liturgisch de rijkdom van de *Schrift* en de geschiedenis opnieuw eigen moeten maken. Dat is meer een inhaalmanoeuvre dan 'vernieuwing' (76). Dat wordt nader uitgewerkt in de hoofdstukken over Liturgie *nu Pinksteren* en een nieuwe orde van *dienst*.

Het achtste hoofdstuk over *het kerk lied* en de gezangenbundel geeft eerst een kort historisch overzicht over de periode 1910-1985. *Daarin* komen we de richtlijnen tegen die de GS Kampen 1975 formuleerde voor het *beoordelen* van berijmingen van Schriftgedeelten en andere teksten:

1. de tekst *moet*, gezien zijn aard, *plaats en functie* in de *Schrift*, in aanmerking komen voor zang in de *liturgie*;
2. het lied moet een waardevolle aanvulling op de *Psalmen* zijn en mag niet *leiden* tot *onderwaardering van* de *Psalmen*;
3. het lied moet zonder schade voor het geheel in gedeelten te zingen zijn;
4. de berijming moet zo mogelijk *van een* dichterlijk kwaliteit zijn, en geen 'maakwerk' waarin *meer* gelet *wordt* op de schriftuurlijke zegging dan op de eisen *van* lied en zaag;
5. de *zinnen* *moeten* zo geformuleerd zijn dat ze gezongen en als *zang* gehoord duidelijk spreken, waarbij met *name* *gewaakt moet worden* tegen 'redenerende', c.q.

'dogmatiserende' regelconstructies, waarin het eigen karakter van de Bijbeltekst niet behouden blijft; 6. bij berijmde Schriftgedeelten mag getrouwe weergave van de tekst niet worden geïnterpreteerd als: het in dezelfde exacte volgorde laten opeenvolgen van de elementen van de tekst, maar moet ook samenvattend onderzocht worden of de in de tekst als geheel gegeven inhoud op verantwoorde wijze doorkomt (109).

Bij een terugblik op het verleden constateren deputaten, dat een eensluidende visie op kerklied en gezangboek ontbrak. Vaak beperkten we ons tot 'partiële kritiek' en 'fragmentarische reparatie'. Er was te weinig bezinning en studie over schriftuurlijke uitgangspunten en op de vraag aan welke eisen het nieuwtestamentische lied moet voldoen (112). Nooit werd verantwoording afgelegd waarom gezangen een plaats in het gezangboek ontzegd werden (114). Daarom achten deputaten het gewenst, dat er een *nieuwe weg ingeslagen wordt*. Daartoe achten zij het van belang, dat zowel over de criteria waaraan kerkliederen en gezangbundels moeten voldoen, als over de te volgen werkwijze overeenstemming wordt bereikt (115).

Wat is de bedoeling van de liederen in de Schrift? Deputaten typeren die met de term 'gedenken': *het actief bezig zijn met Gods woorden en daden uit het verleden met het oog op het heden en de toekomst. Het gaat in het kerklied om het Woord van God en niet om de geloofservaringen en gevoelens van de mens* (115-116).

Het is niet zo makkelijk om goede criteria te formuleren voor het beoordelen van liederen. De geschiedenis laat grote onduidelijkheid en wispelturigheid zien (144). Een waterdichte afgrenzing is niet mogelijk; wel kun je criteria geven die in een bepaalde richting wijzen. Deputaten doen het zo:

1. Een goed kerklied is inhoudelijk in overeenstemming met de Schrift. Daarbij is het bijbelse begrip 'gedenken' goed bruikbaar om het centrum van een kerklied te typeren.
2. Een goede kerkliedtekst laat zich naar vormgeving leiden door liederen uit de Schrift. Concreet betekent dit dat de tekst van een kerklied volwaardige poëzie dient te zijn.
3. Een goede kerkliedmelodie presenteert, ondersteunt en intensificeert de inhoud van de tekst en is over het algemeen éénstemmig gedacht. Zij wil zich in de traditie van het kerklied voegen en deze levend houden ('vernieuwen') (131).

Het is belangrijk zo te gaan werken, dat de traditie, kwaliteit en duurzaamheid van het kerklied gewaarborgd worden. Daarom moet het beoordelen, schrijven en redigeren van liederen in de eerste plaats overgelaten worden aan personen die op de verschillende deelgebieden deskundig zijn (139). Deputaten achten het alles behalve geloofwaardig, dat van de grote dichters van het Liedboek geen enkel lied in ons kerkboek kon komen, ook al is er wel theologische kritiek op de achtergrond van diverse gezangen geweest, als taal-theologie, mystieke beleving, een cyclische opvatting van het kerkelijk jaar, repetitie van het heilsgebeuren en imitatie van Christus' heilswerk (144).

Tenslotte doen deputaten de volgende voorstellen:

1. De in dit rapport voorgestelde voorbeeldbundel, die wij de titel 106 Gezangen geven, wordt voorlopig vrijgegeven voor liturgisch gebruik.
2. Er wordt een aparte (deskundige) gezangencommissie geformeerd (...). Zij maakt een eerste selectie uit bestaande Lieder die niet in het Gereformeerd Kerkboek staan. Eventuele suggesties vanuit de kerken kunnen meegenomen worden. (...)

3. De selectie wordt via de generale synode aan de kerken aangeboden. de keuze van de liederen wordt daarbij gemotiveerd. Eveneens wordt achtergrondinformatie bij de gekozen liederen gegeven. De synode geeft een oordeel of de liederen, zoals ze aangeboden worden, vrijgegeven kunnen worden voor gebruik in de eredienst. (...)
4. De kerken krijgen de gelegenheid tot het indienen van op- en aanmerkingen over de vrijgegeven liederen. (...)
5. De generale synode spreekt zich uit welke gezangen wel en welke gezangen niet definitief in de eredienst gebruikt zullen gaan worden.
6. (...) Het is voorstelbaar dat de commissie om de x-aantal jaren een bundel uitgeeft voor gebruik buiten de eredienst. (...)

Generale Synode Berkel en Rodenrijs 1996

De GS Berkel constateerde, dat deputaten in hun rapport veel hebben aangedragen uit de Schrift en de geschiedenis dat van belang is voor het gesprek in de kerken over de liturgie. Zij trok de conclusie 'dat het deputatenrapport gezien moet worden als een momentopname van liturgische bezinning binnen de gereformeerde kerken. Deze synode heeft tot taak door haar besluitvorming een kader te scheppen om aan die bezinning verder gestalte te geven' (Acta art. 63, blz. 96-97).

De synode vond dat deputaten hun opdracht op gedegen wijze hadden uitgevoerd en wees voorstellen in ontvangen brieven om de voorstellen van deputaten onontvankelijk te verklaren af.

Ze besloot de volgende aanzet voor de formulering van uitgangspunten en criteria voor de uitbreiding van de gezangenbundel voorlopig te aanvaarden (voorschots als aanvulling op de richtlijnen van Kampen 1975):

'AL algemeen uitgangspunt geldt dat nieuwtestamentische liederen naar inhoud en vorm aansluiten bij

de liederen uit de Schrift. Specifiek voor een kerkliedtekst betekent dit dat de tekst Schriftuurlijk en een volwaardig poëtisch produkt is. Voor de kerkliedmelodieën betekent dit dat aansluiting gezocht wordt met het traditionele kerklied'.

Verder besloot de synode

- a. een **deputaatschap kerkmuziek** in te stellen met deskundigen op verschillend **terrein**;
- b. dit op te dragen de **volgende synode** te dienen met een **nadere formulering van selectiecriteria** voor een nader voorstel voor de opzet en rubricering van de gezangenbundel
- c. verder aan dit **deputaatschap** op te **dragen**
 - te zoeken naar liederen die voor opname in de gezangenbundel in **aanmerking** kamen
 - **onder meer** te **streven** naar een waarnemerschap bij het **project Liedboek 2000** en **contact** te onderhouden met degenen die binnen andere kerken belast **zijn** met onderzoek naar het kerklied
 - het scheppen van nieuwe liederen en het vertalen van bestaande te stimuleren **en** adres zijn voor dichters en **componisten**
 - de kerken regelmatig te informeren
 - regelmatig liederen die ze geschikt achten voor de gezangenbundel, met **verantwoording** van hun keuze aan de hand van vastgestelde **criteria**, **aan de kerken** voor te leggen **en** om reacties te vragen
 - **telkens** aan een volgende **synode** met redenen omkleed voorstellen te **doen** met **betrekking tot de gezangenbundel**
 - **te zorgen** voor de uitgave van de nieuwe gezangenbundel als een bundel in wording.

Wet betreft de *werkwijze* werd afgesproken, dat deputaten tenminste twee jaar voor elke **volgende synode de gezangen** die zij wil voorstellen, onder verantwoording van hun keuze, ter toetsing aan **de kerken** voorleggen. Uiterlijk één jaar daar-

na kunnen kerken en kerkleden reageren.

Kerken mogen de voorgestelde **gezangen** toetsen door ze te gebruiken in de eredienst. Deputaten verwerken de reacties en doen een **definitief** voorstel aan de generale synode, die een **eindbeslissing** neemt. Op deze manier zouden ook de **voorgestelde 106 Gezangen behandeld moeten worden**.

Tenslotte werd besloten

- **deputaten op te dragen** ernaar te streven zo **spoedig mogelijk een royale proefbundel** aan **de kerken** ter toetsing aan te bieden **waarmee in de eerste behoefte aan te beproeven gezangen** wordt voorzien.

Uit de gronden **voor** deze besluiten geven we nog **weer**:

- deputaten hebben aangetoond dat er goede mogelijkheden zijn tot herziening en uitbreiding van de gezangenbundel
- ze hebben een bruikbare aanzet gegeven voor de formulering van **de uitgangspunten waaraan deze uitbreiding moet voldoen**
- in de **besluiten** van voorgaande synoden is **geen argumentatie** te vinden voor de **afwijzing van gezangen** uit het Liedboek
- de door deputaten voorgestelde **criteria** kunnen als voorlopige richtlijn worden aanvaard
- **zolang nog geen definitieve richtlijn** is vastgesteld, dienen de **richtlijnen van Kampen 1975** van kracht te blijven
- het gevaar is **niet denkbeeldig** dat **we ons als kerken, werkend aan een eigen gezangenbundel**, op het terrein van het **kerklied** verwijderen van andere christenen
- **omdat de gezangen ook op hun bruikbaarheid voor de eredienst dienen te worden getoetst, moet er ruimte zijn** voor liturgisch gebruik gedurende de fase van de **toetsing**
- gezien de zorgvuldigheid die is ingebouwd in de **procedure van selectie en voordracht van gezan-**

gen, **bergt deze ruimte** g— risico van ontheiliging van de eredienst in zich

- de keuze van de 106 Gezangen is tegenover de kerken nog niet gemotiveerd en niet met voldoende **achtergrondinformatie** onderbouwd
- gezien de **kritische** reacties op **deze** voorgestelde gezangen, die de **synode** hebben bereikt, is een verantwoording van de keuze van **deze gezangen** des te meer **gewenst**
- het is, gezien de **bestaande** behoefte en uit oogpunt van **efficiency**, in het belang van de **kerken** wanneer w **spoedig** mogelijk, als start van **het** werk aan **de uitbreiding van de gezangenbundel**, een royaal aanbod van **gezangen ineens ter toetsing** aan de kerken wordt voorgesteld (Acta art. 64, 98-101).

Hoe gingen deputaten **kerkmuziek** met deze **synodebesluiten** aan het werk? Daarover de volgende week.

HENDRIKSEN & REITSMA KERKORGELS



- * **Nieuwbouw**
- * **Restauratie**
- * **Onderhoud**

Ampèrestraat 4, 8071 PH Nunspeet
Telefoon (0341) 25 24 84,
b.g.g. 25 10 02/25 12 12.



PRIJS DE HEER

DIE HERDERS PRIJZEN

Lied
vandeweek

Er zijn liederen die populair blijven, wat er ook in de kerkgeschiedenis gebeurt. Zo waren er geestelijke volksliederen die zich weinig aantrokken van de grote kerkervorming in de zestiende eeuw.

Vooraf verschillende kerstliederen bleef men graag zingen, tot in onze eeuw toe.

Deze middeleeuwse kerstliederen kenmerkten zich onder meer door de eenvoud van expressie, de beeldend-aanschouwelijke beschrijvingen, en de innige betrokkenheid bij het kerstgebeuren. Het meest bekende voorbeeld is 'Nu sijt willek o m' (zie Liedboek 145). Maar ook het voorreformatische kerstlied 'Quem pastores laudavere' heeft de tijd getrotseerd.

Dit lied, dat vanouds in de kerstnacht gezongen werd, was zo beroemd dat men het eenvoudigweg de 'Quempas' noemde. De dichter J.W. Schulte Nordholt (1920-1995), die zich voor het Liedboek speciaal met het vertalen van Latijnse liederen heeft beziggehouden, maakte van dit lied een vertaling: 'Prijs de Heer die herders prijzen'. Over de periode waarin de tekst ontstaan is, bestaat geen zekerheid. De aanduiding '±800' onder aan het lied moet dus als een mime 'plusminus' uitgelegd worden.

Al van voor de Reformatie stamt het gebruik (waarschijnlijk van Boheemse oorsprong) om de versregels van het lied in wisselzang uit te voeren door (meestal) vier koren.

Het lied van deze week werd tijdens de Middeleeuwen gecombineerd met een ander volkslied: 'Nunc angelorum gloria'. Na elk couplet van 'Quem pastores laudavere' werd een couplet van het

'Nunc angelorum gloria' gezongen. Van dit samengestelde, populaire lied verscheen in de zestiende eeuw een Duitse versie: 'Den die Hirten lobeten sehr'. In het Liedboek vinden we bij lied 137 daarvan een vertaling van W. Barnard. Dit lied is niet opgenomen in de selectielijst.

Zojuist merkte ik op dat betrokkenheid bij het kerstgebeuren typerend is voor middeleeuwse kerstliederen. Dat komt ook in dit lied heel duidelijk naar voren: lied 140 is één grote oproep om de Heer die op aarde needaalt te prijzen, tezamen met de herders en engelen (str. 1), de wijzen uit het oosten (str. 2). Er wordt ons opgeroepen in te stemmen met het 'lied der heiligen' (str. 3). En meer dan dat: niet alleen onze lof maar ook ons hele hart moet aan Hem behoren (str. 4). Kortom: er wordt opgeroepen op de geboorte van de Heiland te reage-

ren zoals destijds de omstanders reageerden: 'God lovende en prijzen de om alles wat zij hadden gehoord en gezien' (Luc. 2:20).

In het tweede en vierde vers wordt gesproken over Christus als 'Koning'. Dit motief is ontleend aan Matteüs 2: de wijzen uit het Oosten zoeken en vinden 'de Koning der joden'. Met de 'koningen' uit de versregel 'wat de koningen Hem geven' (str. 2) zullen de wijzen uit het Oosten bedoeld zijn. In de kerkgeschiedenis zijn deze 'wijzen' gepromoveerd tot koningen, waardoor men ook vaak een verband legde met psalm 72 (vers 10): koningen komen geschenken brengen.

Bekend

De melodie van het eigenlijke lied 'Quem pastores laudavere' gebruikte de grote lutherse kerklieddichter Paul Gerhardt voor zijn lied

STICHTING AFBOW

De stichting Afbouw te Kampen stelt zich ten doel de beoefening van de gereformeerde theologie te bevorderen door met name te helpen bij de financiering van proefschriften ten dienste van promoties aan de Universiteit te Kampen.

Voor haar inkomsten is de stichting geheel aangewezen op giften van meelevende kerkleden.

Inlichtingen worden graag gegeven door het bestuur:

C. Trimp 038 - 331 48 69,

B. Kamphuis 038 - 332 62 48 en

J.G. de Kimpe 038 - 331 63 84.

Giften, die fiscaal aftrekbaar zijn, worden graag ingewacht via bankrekeningno. 63.18.36.934.

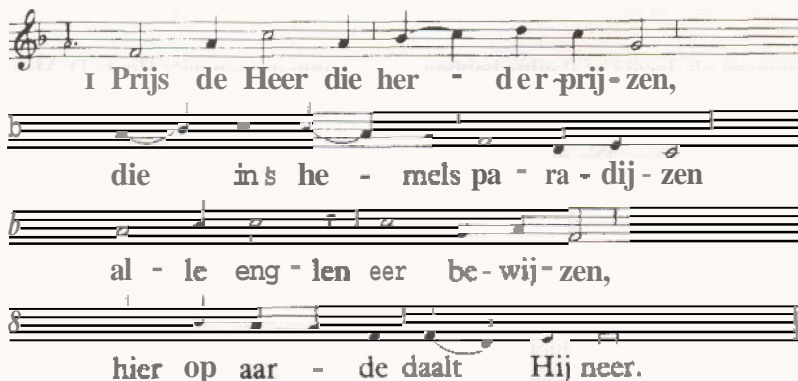
ten name van Stichting Afbouw, p/a Hoefblad 4, 8265 GM Kampen.

Postrekening van de Generale Bank te Kampen: 80 65 52.

140 Prijs de Heer die herders prijzen

Quem pastores laudavere

14e eeuw / bij Valentin Triller 1555



2 Geefde Koning van uw leven
wat de koningen Hem geven,
breng uw schatten de verheven
in de stal geboren Heer.

3 Laat uw loflied samenvallen
met het lied der heiligen allen,
dat de hemelen weerschallen
van die jubelende wijs.

4 Aan de koning uitverkoren,
uit een maagd voor ons geboren,
moet ons hele hart behoren
onze lof en eer en prijs.

Ontstaan ± 800

Vertaling J.W. Schulte Noordholt, geb. 1920

'Kommt, und laßt uns Christum ehren'. Soms wordt dit lied (mijns inziens ten onrechte) wel eens aangemerkt als een verduitsde versie van 'Quem pastores laudavere'. Hoe dan ook, Gerhardt's lied is aan het begin van deze eeuw in Nederland bekend geworden in een vertaling van de Utrechtse predikant A.W. Bronsveld (1839-1924): 'Komt, en laat ons Christus eeren'.

Dit lied werd in brede kring populair. We treffen het dan ook in bekende liedbundels aan, zoals de *Zangbundel* (1905) van foh. de Heer, *Oude en Nieuwe Zangen* (1911) van S.M. van Woensel Kooy, *Stemmen des Heils* (1924) van J. Douma en de *Nederlands Hervormde Bundel* (1938). Met name de ouderen onder ons zullen de melodie van het lied 'Prijs de Heer die herders prijzen' waarschijnlijk dan al wel kennen van het lied 'Komt, en laat ons Christus eeren'.

De structuur van de melodie is doorzichtig: de regels 1 en 3 zijn aan elkaar verwant, evenals de regels 2 en 4. (Voor muzikaal ingewijden: de regels 1 en 3 zijn lydisch, de regels 2 en 4 hypolydisch). De melodie is niet moeilijk, en het aanleren zal weinig problemen opleveren. Belangrijk daarbij is wel dat u het juiste tempo neemt. Het lied moet beslist in een vrij vlot tempo gezongen worden, het tempo van een lichte dans. Dat geeft het tactusteken, dat aan het begin van het lied genoteerd is, ook aan. Een te langzaam tempo maakt de melodie alken maar onnodig moeilijk. Een uitstekende uitvoering van het lied kunt u horen op de cd *Wij moeten Gode zingen* (Liederen voor de Kerken 2).

Dr. J. Smelik is hymnoloog/musicoloog en woont in Zuidhorn.

HOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN

BOEKHANDEL
Uw boekenbestellijn 010-4820488

VAN RIETSCHOTEN

Keizerswaard 8, 3078 AM Rotterdam. Winkelcentrum Keizerswaard

HOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN



M meegelezen

Omgang met God door bijbelgebruik

In het *Centraal Weekblad* van 13 november lezen we in de rubriek van ds *Pieter Boomsma* over **wat** de Bijbel is en hoe we **die moeten gebruiken**:

Het bijzondere van de Bijbel

Wat is het bijzondere aan de Bijbel? Waarom zou het goed **voor** je zijn **dat** boek **regelmatig in handen** te nemen en er in te lezen? 'Bijbelgebruik is omgang met God' schreef een professor **Oude Testament**. Als dat zo is, zou je toch niet goed zijn wanneer je de **bijbel** niet gebruikte. Wie laat zich **z'n** kans ontgaan? Wij dus, met velen.

Geïnspireerd

Je **kunt** alle mogelijke **motieven bedenken** voor het ontstaan en **be-waard** blijven van de **bijbel** de eeuwen door. Maar **wat is echt? Wie zal het zeggen?** In de bijbel zelf lees je er iets over. In 2 *Timoteüs* 3:16 bijvoorbeeld. Daar valt het woord 'geïnspireerd'. Inspiratie wil zeggen dat mensen – in dit geval de schrijvers – van buitenaf of **van** binnenuit gestimuleerd worden om te **doen wat** ze doen. Als het over de bijbel **gaat**, betekent inspiratie dat wij **geloven dat God mensen er toe gebracht heeft om te gaan** schrijven en dat Hij **betrokken bleef bij wat zij schreven. Niet dat Hij dicteerde**, Hij inspireerde. Soms wil iemand ons doen **geloven dat** 'alles **wat** over Boven wordt geschreven, **van beneden komt**'. **Dan** zou het in de bijbel dus gaan om ervaringen en ideeën van – waarschijnlijk vrome – mensen alleen. **Dan kun** je met de tekst van de bijbel ook alle kanten op. **Dan is jouw** idee misschien wel meer waard dan **wat**

mensen als Jesaja of Paulus hebben bedacht. **Dan** kun jij meer van Jezus begrijpen dan iemand als Jezus' vriend Johannes. Die zat er immers zo dicht **met zijn neus bovenop**, dat hij wel bevooroordeeld moet zijn geweest over wie Jezus was en **wat Hij** deed en zei. Maar **wanneer** er sprake van is dat God zich met de schrijvers en hun producten heeft beziggehouden, dan wordt het **andere** koek. Als wat 'beneden' zegt over 'Boven: door 'Boven' geïnspireerd is, dan wordt het acht interessant.

Onderhoud van relaties

Dan kom je ook voor de vraag te slaan wat jij nu gaat doen met dat heel bijzondere boek. Ga je het **een** plek geven in je regelmaat van elke dag? Net als je eten en je slapen? Als het **waar** is dat "bijbelgebruik omgang is **met** God, zouden wij dan niet heel zorgvuldig moeten bekijken hoe wij de bijbel gaan **gebruiken** voor het onderhouden van deze wel heel speciale relatie? Je zou **kunnen** overwegen om ergens in de dag **een** moment te kiezen waarop je 'aan je relatie **gaat werken**'. **Bijbelgebruik** met de vraag **wat God, die** zoveel moeite **nam** ten aanzien van dat boek, jou te zeggen heeft door wat je leest. Vragen stellen bij wat je leest. Vragen als: Wat vraagt en wat belooft God? Wat wil Hij van mij? Keus genoeg als het om vragen gaat. **Ook** boeken genoeg om **je te helpen bij** het ontdekken van dit bijzondere Boek. **Maar doe** er iets mee. God reikt het je **niet zomaar aan**; Hij wil er jouw leven en ons **samenle-**ven door raken.

U uit de kerken

Aangenomen naar Hoek: D. Mak te Enschede-Noord (missionair predikant).

Adreswijziging

Ds. W.G. de Vries is per 25 november 1998 verhuist naar: Zwaardvegerstraat 298, 8043 DZ Zwolle, Tel. 038-4200326.

Beroepbaar*

Kandidaten:

H.B. Bondt, Oostercluft 59, 8332 DB Steenwijk, 0521-516409
E. Rupke, Wortmanstraat 414, 8265 AR Kampen, 038-3331512
M.F. Verhoeff, Heemskerckstraat 91, 8023 VJ Zwolle, Mg-4541238
P.G. Boon, Telemannstraat 189, 8031 KG Zwolle, 038-4235833
K. van Hoek, Oudestraat 78-1, 8261 CT Kampen, 038-3313568

Verder is beroepbaar:

Dr. B.A. Zuiddam, Ritgerskamp 74, 3853 ES Ermelo, 0341-563802

Eveneens zijn beroepbaar de volgende predikanten:

C. van Breemen, Westercluft 192, 8332 AK Steenwijk, 0521-519008
J. de Wolf, Mignonpad 22, 3816 ET Amersfoort, 033-4728793
P.F. Lameris, Curiestraat 42, 7909 BT Hoozeveene, 0528-233481.

* Nieuwe opgaven en wijzigingen:
H. Prins, tel. 038-3331335

Persbericht

Het studentencorps aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (Broederweg), 'Fides Quadrata Intellectum' bestaat 135 jaar. Om dit te vieren organiseert F.Q.I. op D.V. 10 december 1998 een lustrumavond vanaf 19.00 uur in de Broederkerk te Kampen. **Op deze avond zal Ds. S. de Jong een lezing houden over 'Wetticisme in de Prediking: Aansluitend is er een cultureel gedeelte.** Alle reünisten van het Corps zijn voor deze avond van harte uitgenodigd. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de ab-actis: (038) 33 23 720.

